

CAPITOLUL I

Sub regimul legionar

Pentru a caracteriza regimul legionar din Moldova, nu este nevoie de cercetat activitatea fiecărui oraș în parte. Ar fi de ajuns arhiva Chesturii din Iași, unde isprăvile legionare au fost îndrumătoare și pentru celelalte orașe. Sistemul și programul de lucru ale legionarilor porneau dela Iași, reședința regionalei din Moldova.

În celelalte regiuni ale țării, afară de București, se pare că „activitatea” legionară a fost mai moderată, în ceea ce privește crimele și schingiuirile, dar nu și jafurile.

În ultimă analiză, activitatea legionară se reducea la două obiective principale: suprimarea tineretului evreesc prin aruncarea lui în închisori, și jefuirea evreilor burghezi, prin aceleași înscenări cinice, cu delictes variate. Toate însă în legătură cu „Siguranța Statului Român” și „pericolul bolșevic”.

Nimeni dintre Românii autohtoni, cu vechi nume de rezonanță românească, n'a fost mai zelos întru apărarea statului român ca legionarii dela Iași, în special cei dela S. O. L. (Serviciul Ordinei Legionare) și cei dela Chestură.

În aceste două citadele „patriotice” de apărarea țării, bântuiau românii Șutu, Semaschievici, Grițenco, Coșovliuc, Ventoniuc și alte câteva nume, cu aceiași sonoritate ciudată.

Sediul principal al S. O. L.-ului, un fel de reprezentanță politică a regionalei din Moldova, era în casele Mitropoliei din str. Ștefan cel Mare. Al doilea sediu era Chestura, organul de executare, mai corect de execuție, ale celor hotărâte la S. O. L.

Mai era un sediu — căminul legionar — din vestita clădire roșie dela Râpa Galbenă, flancat la mică distanță de două sinagogi, care au fost apoi dărâmate până la pământ, de către legionari.

Comandantul regionalei a fost Ilie Vlad Sturza, un tânăr înalt și chipeș, în vârstă de 26—27 de ani, fiul Ministrului de Externe de atunci, iar Chestorul — un tânăr avocat din Iași — Șutu, — care avea de aghiotant sau șef de cabinet pe Semaschievici, un alt tânăr cu aparență blajină, originar din Bucovina.

Nici unul din demnitari nu avea vârsta de 30 de ani.

Statul major al comandantului Sturza se compunea din câțiva băeți, pe cari i-am pomenit, și alți câțiva ale căror nume nu le mai rețin.

La 6 Septembrie 1940, la venirea lor la putere, legionarii s'au pus imediat pe lucru.

Din prima zi, Chestura s'a umplut cu „delicvenți“ evrei. Tineri, băeți și fete, cari au fost „prinși“ lipind apeluri comuniste pe ziduri; oameni maturi, în buzunarele căroră s'au „găsit“ imagine manifeste bolșevice. Bătrâni — cazul comerciantului Leo Hart, în varstă de 80 de ani — cari au păstrat câte o pânză roșie, care „urma“ să fie transformată în drapel roșu la intrarea Rușilor în România. La alții s'au „găsit“ dosite drapele roșii gata confecționate, cu inscripția: „Trăiască Molotov“. S'au „găsit“ la unii pafiale, cu insignele secera și ciocanul. S'au „prins“ tipografi, cari tipăreau noaptea manifeste comuniste. La un ceauș evreu, s'a găsit pe masă... Noul Testament.

Toate aceste delikte au fost născocite pentru justificarea arestărilor, schingiuirilor și jefuiri celur reținuți.

Zilnic se arestau zeci de evrei, ținuți în beciuri și camere, și prin cazne hotești se smulgeau dela acești nenorociți, recunoașterea scrisă că sunt într'adevăr autorii „delictelor“ înscenate. Zilnic plecau convoaie de evrei la Curtea Marțială cu dosare ticluite pentru cercetare sumară și judecare rapidă.

Oricâtă bunăvoință ar fi avut Curtea Marțială, delicvenții erau sortiți condamnării. Magistrații judecau sub teroare și după „pieșele“ din dosar. Martorii, sau oricare alte dovezi, nimic nu era luat în seamă. Magistrații susțineau că nu cercetează mijloacele prin care s'au obținut declarațiile afirmative ale evreilor, ci afirmația în sine, semnată de delicvent.

Comunitatea din Iași s'a îngrozit. Nimeni nu îndrăsnea să ridice glasul. Nimeni nu protesta, nimeni nu intervenea. Se țineau consfătuiri, fără rezultate.

În acest timp nu făceam parte din conducerea Comunității din Iași, după cum nu făcusem niciodată parte.

Nu refuzam însă colaborarea mea în chestiunile mai importante, care frământau din când în când obștea, mai ales în ultimii ani, dela venirea la guvern a regimului precursor Goga-Cuza.

Prin relațiile mele personale în lumea politică din Capitală, sau în cercurile gazetărești de acolo, credeau cei necăjiți că le-ași fi putut fi de folos.

Din prima zi a urgiei legionare, din prima zi deci a arestărilor și salvăcăiilor contra evreilor, am fost solicitat de familiile celur arestați și invitat de Comunitate să fac parte din conducere.

M'am prezentat a doua zi la Chestură și am luat contact cu Chestorul și cu comisarii șefi. Fierbea sângele în mine de cele văzute în jurul meu. Beciul plin de evrei de toate vârștele, adunați din capturile zilnice, cu fețele și mâinile învinețite de bățai. Comisarii dădeau din umeri: „nu pot face nimic; e ordin și sunt suspectați de comisarii legionari atașați la Chestură“, — îmi spu-nea câte unul.

Din acea primă zi de urgie, se întovărăşise, la activitatea mea, pe lângă Chestură şi Curtea Marţială, înfruntând alături de mine primejdiile, care nu erau pe atunci uşoare, vechiul meu prieten, socialistul M. Isac Moscovici.

Alături de un alt prieten al nostru, Jean Hefter, activitatea mea a fost îndrumată şi susţinută de aceşti doi oameni de inimă, până aproape de ziua încheerii acestor note-memorii.

Am plecat (la Bucureşti în primele zile de urgie şi m'am prezentat d-rului Filderman.

Nu-l cunoşteam personal.

D-sa mi-a arătat zeci de hântii, sosite pe cale particulară, dela mai toate comunităţile din ţară, cu reclamaţii pentru aceleaşi năpaste, pentru aceleaşi torturi poliţieneşti.

Unde să ne plângem? Cui să ne adresăm?

Doctorul Filderman se prezentase în audienţă, în câteva rânduri, generalului Antonescu şi altor miniştri influenţi, — aşa îmi spusese d-sa, la prima noastră întrevvedere, — dar miniştrii fiind legionari sau pseudolegionari, erau zeloşi şi geloşi pentru demnitatea pe care o ocupau.

Prea era ţara incendiată de legionarism, pentru ca aceşti miniştri să fi încercat un gest curajos de intervenţie.

Cui să ne adresăm?

M'am gândit la Primul Preşedinte al Casaţiei, iesen de origine şi om de mare omenie, la d. Dimitrie Lupu, pe atunci prim sfetnic al generalului Antonescu. I-am cerut şi am obţinut audienţă la domiciliul d-sale şi timp de jumătate de oră i-am expus situaţia disperată a evreimei din Iaşi, prezentându-i şi un memoriu în numele acestei evreimi, pentru a fi înmănat generalului Antonescu.

La cererea d-rului Filderman de a solicita d-lui Lupu o nouă audienţă, de astădată pentru amândoi, m'am prezentat a doua zi din nou d-lui Prim Preşedinte al Casaţiei, care m'a primit cu aceeaşi bunăvoinţă.

Arătându-i scopul audienţei cerute, d-sa a rămas puţin pe gânduri şi mi-a răspuns:

— Pe d-rul Filderman l-am văzut în sala de aşteptare, la generalul Antonescu. Are deci acces direct, fără intervenţia mea.

Pentru a evita un răspuns pripit şi speriat de un refuz, l-am implorat, aproape cu lacrimi în ochi, pe d. Lupu, să primească pe d-rul Filderman. Imi dădeam seama, că d. Lupu este singura noastră nădejde.

D. Lupu, mişcat de rugămintea mea, m'a bătut pe umeri şi mi-a răspuns cu grabă:

— Ii acord. Ii acord trei sferturi de oră. Vino cu el poimăine la ora 11.

Această audienţă a ţinut un ceas şi un sfert, cu jumătate de oră peste timpul fixat, în care timp d-rul Filderman i-a citit zeci de coli, bătute la maşină, cu expunere de fapte uluitoare, sosite

din orașele țării. Un ceas și un sfert d. Lupu l-a ascultat, cu răbdare și atenție.

Îmi amintesc de expunerea introductivă, verbală, a d-rului Filderman, în această primă audiență comună, când cu un ton respectuos, dar și de revoltă, față de tolerarea generalului Antonescu a salvăcăiilor făptuite contra evreilor, d-sa a adresat Generalului, prin d. Lupu, următoarea observație, subliniată cu arătătorul mâinei drepte :

„Ce crede d. general Antonescu, că Germanii au și câștigat războiul? — Este d. General emoționat de succesele lor? — Eu nu sunt de părerea d-sale și l-ași sfătui să oprească salvăcăiile legionarilor!“

Mărturisesc, că am considerat atunci eșirea d-rului Filderman ca lipsită de tact. Atmosfera de atunci, ca și atotputernicia Generalului, puteau fi fatale tuturor. Și pereții aveau atunci urechi.

Am încercat să slăbesc efectul ripostei îndrăznețe a d-rului Filderman, prin argumente mai blajine, care au găsit un zâmbet de înțelegere și de linistire din partea d-lui Lupu.

Recunosc astăzi că tăria cuvintelor d-rului Filderman n'a fost deplasată. Tăria acelor cuvinte este astăzi justificată.

D. Lupu a prezentat memoriile d-rului Filderman, ca și cele ale mele, generalului Antonescu.

Chiar a doua zi dela audiența noastră, urmată în aceeași zi cu aceea a d-lui Lupu la General, a apărut, pe baza memoriilor noastre, un comunicat al Conducătorului, care vorbea de dreptate și omenie pentru toți, fără deosebire de credință.

D. Lupu a binevoit să-mi atragă atenția, prin telefon, asupra acestui comunicat.

L-am rugat să primească omagiile și recunoștința noastră.

Comunicatul generalului Antonescu a fost mai mult un apel formal, căruia îi lipsea cuvântul inimos și demonstra mai mult o slăbiciune față de legionari.

Ilie Vlad Sturza nu s'a emoționat de acest comunicat.

Să se țină seama, că șeful legionar al unui județ își considera județul ca un imperiu al său, iar Capitala nu prea avea trecere în provincie. Chiar ordinele Generalului nu prea aveau efect.

M'am prezentat în audiență unui alt ieșan — d-lui Alexandru Ghica, Directorul General al Siguranței Statului, vechi legionar din imediată apropiere de Horia Sima.

Om cu genealogie domnească, fiul Principesei Constanța Ghica, era un om amabil, pe care contam.

Mărturisesc că nu mi-a fost ușoară hotărârea de a inoportuna pe un exponent al legionarismului, de talia d-lui Ghica, la debutul său legionar.

Am fost însă stimulat și sfătuit de cei dela Iași pentru această audiență, de cei doi sfetnici si amici ai mei: M. Isac Moscovici și Jean Hefter și de aici, din București, de d-rul Filderman.

Pentru a-mi verifica posibilitatea de reușită, m'am prezentat întâi mamei Directorului Siguranței, Principesei Ghica, pe care am găsit-o acasă, cu al doilea fiu al ei, cu avocatul D. Ghica.

Iarăși o mărturisire: nu m'am așteptat la atâta bunăvoință, atât din partea mamei cât și a fiului, gata să intervină amândoi la d. Alexandru Ghica, pentru oprirea unor fărădelegi comunicate de mine.

Atât mama cât și fiul, m'au prevenit însă:

— Vom comunica lui Alexandru toate cele arătate de d-ta, cu o condiție: să fie exacte; altfel, va fi mai rău. Vino d-ta la Direcție, în b-dul Pache, mâine la ora 1“.

În aceeași zi, seara, ținând în curent pe d-rul Filderman cu noua mea audiență, d-sa mi-a predat o delegație, sosită dela Iași, din partea familiei Lerner, fabricanți de săpun, ca să prezint a doua zi, cazul lor d-lui Ghica.

În urma unei descinderi la fabrica acestor evrei, legionarii au arestat pe doi din frații Lerner și pe un cumnat al lor, Platzman, cu doi fii, confiscând și suma de 3.500.000 de lei, ridicată din casa de fier.

Toți acești evrei au fost încontinuu bătuți și terorizați pentru a renunța la banii confiscați.

Delegația familiară mi-a expus „cazul“.

A doua zi, la audiență, șeful de cabinet al d-lui Ghica — colonelul Faur — m'a invitat să aștept într-o cameră izolată până vor pleca „băieții“, adică legionarii, toți în cămăși verzi și pistoale la cingători, cari furnicau prin birouri.

La ora două am fost primit. Birourile erau golite de legionari.

D. Ghica, căruia i-am expus fărădelegile dela Iași și ultima samavolnicie cu familia Lerner, a chemat în fața mea la telefon, sediul legionarilor dela Râpa Galbenă din Iași, cerând pe șeful Ilie Vlad Sturza.

Iată dialogul București — Iași, ținut în fața mea:

— Ilie, ce se petrece acolo? — E la mine, aici, în birou, d. Cristian, un cunoscut al meu. Imi reclamă multe lucruri. Imi reclamă și cazul Lerner, cărora i-ai confiscat 3.500.000 de lei.

— 4.500.000, — răspunde Iașul.

— Cu atât mai rău. Mie mi se reclamă, din greșală, 3.500.000. Dai ordin să li se restituie evreilor banii și să fie eliberați. Chiar acum!

— Bine, Alecule.

— Ilie, dau o scrisoare d-lui Cristian către tine, ca orice „incident“ cu evreii, să se rezolve împreună cu d-sa.

Și d. Ghica mi-a dat într'adevăr o scrisoare către Sturza, în sensul de mai sus.

Pentru noi, cei din Iași, această scrisoare, în atmosfera de atunci, însemna un mare succes și o mare nădejde.

Fiindcă notele mele sunt destinate și istoricului de mâine și

deci trebuie să fie strict obiective, așa cum vor fi și acele din capitolele viitoare. trebuie să menționez că d. Ghica a fost desinteresat bănește în ordinele date, în toate ordinele date, la toate intervențiile mele.

Pot eu spune același lucru și pentru cei dela Iași ?

Odată cu scrisoarea d-lui Ghica, d-rul Filderman, ținut în curent de mine, a cerut, prin adresă, Comunității din Iași, să fiu numit președinte în locul celui existent.

La Iași, n'am fost de acord cu debarcarea unui vechi președinte, care, ca mai toți președinții surprinși de regimul legionar, nu era, e drept, potrivit pentru acel moment politic, însă era gospodar, ca toți cei vechi, calitate pe care nu o aveam eu.

Jean Hefter, sfetnicul și mentorul Comunității din Iași, a găsit formula, pentru a împăca și dorința d-rului Filderman și să menajeze și susceptibilitatea președintelui existent.

Am fost numit, în urma unei ședințe a Comunității din Iași, vice-președinte, cu delegație de președinte.

Susceptibilitățile locale au fost deci înlăturate, susceptibilități care puteau duce la frământări, cu totul nelalocul lor, avându-se în vedere gravitatea momentului politic.

Notez amănuntul de psihologie seculară, poate milenară, că în clipele cele mai tragice, susceptibilitățile personale la evrei trag greu în cumpăna hotărârilor celor mai grave.

E un viciu originar, nedesmintit până în clipa de față

Odată cu această numire, conducerea Comunității din Iași, inviorată de speranța iluziilor „succeselor“ mele dela București, a convocat o conferință regională a Comunităților din Moldova.

În ziua de 20 Octombrie 1940, s'au întrunit la Iași, în sala mare a Comunității, reprezentanții a 16 comunități, cărora le-a fost expusă nevoia de solidaritate și de uniformizare a activității, în legătură cu noul regim legionar.

Prin proces-verbal, adunarea a hotărât numirea mea ca delegat al Comunităților din Moldova, cu dreptul de a le reprezenta înaintea forurilor conducătoare din țară.

Cu această dublă investitură, prezentările mele la autoritățile din Capitală au căpătat caracter reprezentativ.

Sfatul regional al evreilor din Moldova a mai hotărât, odată cu numirea mea ca delegat, să ceară d-rului Filderman, prin conducerea Comunității din Iași, ca să fiu numit și vice-președinte al Uniunii Comunităților Evreiești, de sub președinția d-sale.

D-rul Filderman n'a satisfăcut însă dorința din adresa celor dela Iași, cu toate că d-sa mi s'a plăns odată, cu ocazia vizitelor mele, că nimeni din cei care-l înconjoară în comitetul de conducere, nu-l ajută și nu-i este de folos.

Menționez acest lucru, pentru a ilustra puținel și împrejurările din jurul supremei noastre conduceri, unde, am constatat, într'adevăr, că d-rul Filderman, nu se bucura de o colaborare ini-

moasă și activă, din partea celor din jurul său. Tinerii secretari luau și lucrează pe teren administrativ.

Audiențele mele la Ilie Vlad Sturza

O coincidență de nume, fatală: cele 4.500.000 de lei au fost confiscate la fabrica Lerner, de către un grup de legionari, condus de unul, pe care-l chema Cristian. Tizul meu.

Ordinul de restituirea banilor trebuia executat de Ilie Vlad Sturza, dar s'a întâmplat ca băiatul, legionarul Cristian, să cheltuiască din banii confiscați, 150.000 de lei, pe care nu-i putea pune la loc.

Ordinea și morala legionară l-au condamnat la sinucidere; s'a pus în mână lui Cristian revolverul. Legionarul s'a sinucis. Urma să i se facă o înmormântare, regisată spectaculos: prima jertfă pentru morala legionară. Accidentul acesta, la debutul legionarilor, la primul lor contact cu banii evreilor, a întârziat cu trei zile audiența mea, cu prezentarea scrisorii d-lui Ghica, lui Ilie Vlad Sturza.

Dorința mea era să nu-l văd pe Sturza, pe omul de care erau legate atâtea nenorociri...

În seara zilei de 10 Octombrie 1940, m'am prezentat la sediul legionar dela Râpa Galbenă, unde aflasem, prin telefon, că Ilie Vlad Sturza se află la biroul său, unde mă așteaptă, prevenit de vizita mea.

Ieșenii știu, de ani de zile, ce groază însemna pentru evrei, clădirea roșie dela Râpa Galbenă, zidită de legionari sub supravegherea lui Corneliu Codreanu.

În această clădire, m'am prezentat, într'o seară ploioasă de Octombrie, la biroul dela parter, unde străjuiau doi legionari înarmați. Mi-am arătat identitatea și scopul venirii, rugând să fie anunțat d. Sturza. Biroul s'a umplut de legionari și până sus, în cabinetul șefului, pe scări și săli, mișunau legionarii, preveniți de prezența unui evreu, președintele Comunității Evreilor.

Era la băieții aceștia, în uniforme verzi, cu centiroane și revolve la cingători, un amestec de atitudini. O dorință de a fi protocolari, la înălțimea misiunii lor politice, deci o atitudine cu oarecare nuanță de respect, dar și un sentiment de uimire: primul jidan care a călcat pragul casei lor. E îndrăzneală oare? — E provocare? Dar vezi că e primit în audiență de șef: deci — stăpânire.

Atitudinea aceasta, oarecum civilizată, am constatat-o, mai ales, la urcarea scării, spre etaj. Pe scară, coborînd sau urcând, legionarii îmi făceau loc, la trecere, lipindu-se de perete și sugându-și puținel trupul, ca semn de cuviință pentru un reprezentant de obște.

Era un act de încurajare pentru mine și un motiv să sper.

D. Ilie Vlad Sturza m'a primit cu o exagerată și suspectă amabilitate. A invitat pe camarazii aflați în birou, să ne lase sin-

guri, cu excepția unui tinerel de 20—21 de ani, pe nume Lică Gheorghe, care mă privea prin ochelari groși, cu o expresie întunecată a figurii și student și coleg de universitate, după cum mi s'a recomandat, cu fiul meu.

— Coleg cu fiul dvs., care are de bun prieten pe un alt coleg, comunist, — m'a lămurit, cu aer de reproș, tânărul secretar al d-lui Sturza.

— E și fiul meu comunist? — l-am întrebat. Se poate să fie, fără să-i știu eu „păcatul“, căci, vă rog să credeți, părinții nu prea știu, ce fac și ce cred copiii lor.

— Asta este adevarat, — a intervenit în vorbă Ilie Vlad Sturza, într'o moldovenească largă. Eu sunt legionar din clasele de liceu și părinții mei n'au știut-o până la arestarea mea.

— În acest caz, am răspuns, întrebarea noastră va da rezultate bune. Păcatele comuniste, de care învinuiți copii de evrei, sunt necunoscute părinților. Dați, vă rog, ordin, în acest caz, ca până la dovedirea învinuirilor, să fie eliberați părinții, cari sunt arestați odată cu copiii lor.

D. Ilie Vlad Sturza, căruia i-am prezentat scrisoarea d-lui Ghica, și căruia i-am expus toate cazurile, sau „incidentele“ cum le numeau d-lor, toate sălbătăciile și năsbătiile ieșite din capetele înfierbântate — numai înfierbântate? — ale băiețașilor legionari și ale unora din comisarii polițienești, după ce i-am demonstrat ridiculul încredințării aduse evreimei, arestările, bătăile până la leșin și schilodirea tineretului, la Chestură și la sediul S. O. L.-ului, cerându-i dreptate, mi-a dat răspunsuri perfide, susținute cu convingere și de secretarul său.

La reclamația mea, de-o pildă, că între arestații evrei se află un băcan de lângă gară, bătut de trei zile în șir, ca să recunoască în scris, că paftaua cu seceră și ciocan, găsită de un legionar pe pragul ușei prăvălioarei sale, este într'adevăr a sa, Comandantul legionar al Moldovei mi-a răspuns, cu o suficiență de om matur și chipurile experimentat:

— Dumneata, domnule Cristian, ești naiv. N'ai fler polițist. Eu nu spun că paftaua e a băcanului, dar să ne spună cine l-a vizitat: vreo rudă, vreun prieten comunist, care să fi pierdut paftaua pe pragul prăvăliei sale. Deaceea îl batem. Și să ști d-le Cristian că evreii au început să tragă cu revolverele în legionari. În strada Păcurari, doi frați Weinstein, fii celui cu pietrele funerare, au tras în legionari. I-am arestat. Și dacă se mai repetă încercări de crimă contra legionarilor, evreii le vor plăti cu capul. Să-i previi!

Cu două zile înainte de Iom-Kipur, Ilie Vlad Sturza mă previne:

— „Dă ordin în numele meu, te rog, ca de ziua postului cel mare, evreii să țină prăvăliile deschise. Să nu sufere economia națională!“

Desigur, că am convocat evreimea și i-am comunicat ordinul

lui Ilie Vlad Sturza. Toate ordinele lui Ilie Vlad Sturza, le comunicam evreilor. Dar evreii n'au ascultat recomandarea mea și nici ordinul lui Ilie Vlad Sturza. Au închis prăvăliile de Iom Kipur, așa cum obșnuiesc ei, de când sunt evrei.

S'a dovedit atunci că frica de Dumnezeu, la evrei, a fost mai puternică decât frica de Ilie Vlad Sturza, chiar în toful puterii sale.

În timpul convorbirii care ținuse două ceasuri, surprindeam privirea, plină de ură, dar reținută de o „educație” prelegionară, ca și un zâmbet malign.

Am aflat mai târziu, la arestarea mea, din chiar gura lui Sturza, la un interogator de noapte, că eu am încercat „să subminez legionarismul”, prin captarea unor personalități legionare, care, naive, s'au lăsat convinse de mine să intervină în favoarea evreilor.

Ilie Vlad Sturza nu-mi ierta nici sinuciderea tizului meu, legionarul Cristian, cel cu lipsa banilor, din milioanele lui Lerner. Nu mi-a mărturisit acest lucru, dar l-am aflat mai târziu. Sturza ignora, că nu eu l-am pus pe tizul meu să delapidaze cele 150.000 de lei și nu eu am întocmit statutul „moralei legionare”, de tip feudal, cu auto-executarea.

Am avut destule întrevederi cu Ilie Vlad Sturza, dar n'am ajuns la rezultate bune. Rolul său era să facă rău. Să ordone și să patroneze schingiuirile cele mai sălbatece, să închidă ochii la jafurile făptuite sub toate formele, de către legionari și o parte din polițiști. Îi expuneam în biroul său, sau prin telefon, dela Comunitatea Evreilor, cazurile zilnice cele mai importante. Pe cele mai mici le rezolvam noi prin sfinții cei mici, cu mijloace tradiționale, printr'o corupție care a fost singura noastră armă de apărare, dar și foarte îndrăgită de legionari și polițiști.

Era la ei o întrecere de născociri sadice, cu scop venal, față de cari ne apăram, cum se putea mai bine.

Toți se suspectau între ei. Deaceia se și întreceau în ferocitate, pentru a înlătura suspiciunea venalității.

Legionarii lucrau grăbiți. Simțiseră, probabil, instinctiv, că stăpânirea lor nu poate dura. Dealtfel, numai instinctele îi guverneau. Nici o inteligență strălucită, nici o omenie și nici un scrupul.

Altă dată, cu ocazia unei alte întrevederi, Comandantul legionar al Moldovei, îmi aduce la cunoștință un fapt „grav”; ci-că un evreu are o cafenea, fără să aibă autorizație în regulă.

— „Și-am să ți-o dovedesc chiar la fața locului, d-le Cristian. Vino, te rog, cu mine, în mașina mea, până la cafenea.

Preocupare gravă!...

Și Comandantul legionar al întregii Moldove, în cămașă verde, cisme 'nalte cu cataramă, cingătoare de piele și revolver la coapsă, mă conduce până la cafenea, spre uimirea publicului din stradă și a clienților din cafenea. Cercetând hârtiile patronului, -- constată,

— închipuiți-vă... — că a fost rău informat. Cafegiul avea autorizare în regulă.

Toate aceste fapte diverse, le redau, pentru a caracteriza preocupările acestor băieți, ajunși să conducă o țară, cu efecte și urmări dezastruoase pentru ea, dar ajutați de bunăvoința atâtor oameni, cu vechi state politice, doritori însă de putere.

Efectele acestei guvernări legionare, le-a caracterizat, de minune, un țăran bătrân: „Eu, brânză dela oi am mâncat, dar dela miei încă n'am văzut!”

Țăranii au constatat-o, boerii însă nu.

Ilie Vlad Sturza nu mi-a iertat, mai ales, o anchetă a Ministerului de Interne, provocată fără voia mea.

S'o povestesc:

Plecăm mereu la București, în audiențe succesive, la d. Lupu și întovărașit uneori de d-rul Filderman, care dădea tărie și autoritate memoriilor mele.

Primul Președinte al Casației nu ne-a refuzat niciodată audiențele și ne onora cu greaua misiune, pentru d-sa, de a prezenta generalului Antonescu plângerile noastre.

Intr'una din ele, am adus la cunoștința Generalului ultimele isprăvi ale legionarilor dela Iași.

Nu știu cum a prezentat și a susținut, de astădată, d. Lupu, memoriul meu în fața generalului Antonescu. Nu mi-am permis cutezanța unei curiozități de asemenea natură.

Nu știu cum a susținut d. Lupu memoriul meu, dar, după două-trei zile, a apărut în presa din Capitală următorul comunicat:

„Consiliul de Miniștri a ascultat expunerea verbală a președintelui Comunității Evreilor din Iași și a hotărât facerea unei anchete la Iași.”

„D. Colonel Rioșeanu, Subsecretar de Stat la Interne, a fost delegat cu facerea anchetei.”

Am rămas surprins. Nu am avut această onoare, de a face o expunere verbală în fața Consiliului de Miniștri.

Generalul Antonescu, însă, sfătuit de d. Lupu de a supraveghea mersul lucrurilor dela Iași, a găsit, probabil, formula aceasta de redactare a comunicatului, pentru a înlătura publicitatea imixtiunii Primului Președinte al Casației.

Colonelul Rioșeanu a sosit, într'adevăr, la Iași și a anchetat anarhia dela Chestură, raportând-o Generalului.

Populația evreească, d. Prim Președinte Lupu, d-rul Filderman și autorul acestor rânduri, au luat cunoștință, cu surprindere, de următorul rezultat al anchetei: *A fost destituit un comisar dela Chestură.*

S'a scremut un munte...

Dar Ilie Vlad Sturza nu mi-a iertat această anchetă, venită câteva săptămâni după ocuparea demnității sale, de comandant legionar al Moldovei.

Mi-a pus gând rău. Gând de arestare și înscenare grotescă de delict, pentru a mă înlătura din cale. Mi-a pus și gând de suprimare fizică, prin vestitul agent Horia Hulubei și al unui comisar, cari au refuzat sarcina, de frica celor dela centru. Gândul de suprimare fizică devenise și prea public la Chestură.

Numele meu devenise o piedică pentru isprăvile legionarilor dela Iași. Ancheta colonelului Rioșeanu a frânat totuși puținel pornirile legionarilor. Arestările au mai conținut, — puțin timp, e drept, — iar poliția a rămas pe gânduri.

Iată însă un nou caz. Chestura din Iași, prin comisarii Vizitiu și Ambrozi, face o captură interesantă: un grup de băieți și fete de școală, în plină „activitate comunistă“. Bătăi și declarații, sem-nate prin silnicie, și divulgări de noi tovarăși comuniști, între cari o domnișoară Tilly Wolfsohn, pe care Chestura n'o găsește. Familia acestei fete, mama, două mătuși și doi unchi, sunt arestați și crunt bătuți în beciul Chesturii, de către comisarul Vizitiu, pentru a denunța ascunzătoarea fetei. Nimeni din familie însă nu cunoștea ascunzătoarea.

Ilie Vlad Sturza, chestorul Șutu, cu complicitatea celor doi comisari, Vizitiu și Ambrozi, au pus la cale implicarea mea în acest caz de dispariție al unei comuniste, și deci arestarea și compromiterea mea ca periculos comunist, în fața înaltelor autorități din Capitală, ca și în fața Primului Președinte al Casei și a d-lui Alexandru Ghica și, probabil, și a generalului Antonescu, care, după imaginația bolnavă sau copilăroasă a legionarilor dela Iași, cică e manevrat de mine: altfel nu ordona ancheta.

ARESTAREA MEA

Scenă de roman polițist

Sunt chemat la Chestură și rugat de comisarul Vizitiu să-i dau o mână de ajutor, pentru deslegarea unui „caz“. A arestat o întreagă familie, pentru a o sili la divulgarea ascunzătoarei unei fete — Tilli Wolfsohn — sau a sili pe Tilli să se prezinte singură, pentru a obține liberarea din arest a mamei, mătușilor și unchilor ei. Tilli nu are, zicea Vizitiu, nici o vină, dar e necesară o declarație a ei informativă, în legătură cu alți evrei arestați, al căror dosar stă împotmolit din lipsa acestei declarații. Fata, cică, s'a speriat degeaba și nu s'arată. Apelează la mine, ca președinte al comunității, în care populația evreească are încredere, să conving familia arestată, care suportă de cinci zile bătai, să divulge domiciliul fetei, pe care s'o aduc eu. Și tot eu, pe cuvântul de onoare al comisarului Vizitiu, urma s'o conduc apoi acasă, liberă. Pentru a câștiga încrederea familiei arestate, comisarul a liberat pe loc una din mătuși și pe cei doi unchi, rămânând în arest mama fetei și a doua mătușă.

După două zile, fata se prezintă acasă la mine, încrezătoare în cele spuse de Vizitiu și confirmate de mine, hotărâtă să se prezinte la Chestură.

Telefonez Chesturei, așa cum obișnuiam, că vin cu Tili. Sunt rugat să vin la ora două. În timpul acesta complotul Sturza — Șutu—Vizitiu—Ambrozi se desăvârșise.

La ora două, Chestura era golită de clienți. Nici o țipenie de om, în hal, pe scări sau în camere.

Sosesc cu Tili. Ambii comisari mă primesc în cabinetul unuia din ei. Tili dă, la cererea lui Vizitiu, o declarație inofensivă asupra unui tânăr evreu comunist și e poftită apoi să aștepte pe sală, căci Vizitiu are ceva de aranjat cu mine, după care comisarul încuie ușa cu cheia.

Clipă de film american: două bătai în ușă. Vizitiu o descuie și intră furtunoși și victorioși, cu câte un revolver întins spre mine, chestorul Șutu și Semaschevici.

— Sus mâinele!

Vizitiu, cu mâinele ridicate, e buzurărit, și i se găsește în buzunarul hainei un pachet cu bancnote.

— De unde ai acești bani?

— Mi i-a dat d. Cristian, pentru a scăpa pe Țili Wolfsohn, pe care a ținut-o ascunsă până azi, răspunse teatral Vizitiu.

Pe sală, Țili a fost arestată de celălalt comisar, Ambrozi, după programul înscenării.

Eu am fost somat să urmez pe cei doi atleți cu revolverele întinse, până jos, la parter, în camera comandantului gardienilor.

Băeții aceștia, fără nici un fel de simț moral, ajunși să conducă o țară, aveau o imaginație de romancier detectiv. De altfel, când terminau afacerile publice, se duceau în corpore la un film de aventuri.

Chiar înfățișarea lor era bizară: păr pletos, cu o șuviță eșită în față, de sub căciulă, ca la cazacii fercheși, cisme înalte până peste genunchi cu cătărămi și o scurtă de piele, cu buzunări verticale. Iar privirea-fioroasă, studiată la oglindă.

Patru ore neîntrerupte am fost chinuit de Țutu și Semaschevici, cu revolverele întinse, pentru a-mi smulge o declarație de confirmare a sadicei lor înscenări. Patru ore am scris zeci de declarații, pe care le rupea cu furie Țutu. Patru ore am fost chinuit cu revolverele la tâmplă, dar patru ore am rezistat.

O observație de ordin psihologic: fac parte din acei oameni, cari, pentru moment, dar numai pentru un moment, mă perd cu firea, îmi pierd echilibrul și moralul, dar imediat îmi vine reacția. O reacție de înfruntare a oricărui pericol.

Îmi aduc aminte, în războiul trecut, în lupta dela Arabagi. O clipă doar mi-a fost frică.

Patru ore de reacție temerară din partea mea, față de patru ore de prefăcută furie a celor doi legionari, amestecată și cu puțină lașitate, față de înfruntarea mea și de un gând de teamă, poate, și de autoritățile centrale.

Țutu s'a mai liniștit și încet-încet, am căzut la o tranzacție. O declarație de compromis. Nici pe al meu, nici pe al său. O declarație, care, mai târziu, la proces, la Curtea Marțială, a umplut de ridicol pe înscenatori, în așa măsură, că însuși comisarul regal, în rechizitoriu, a cerut achitarea mea.

Delictele mele erau în număr de trei: comunist și tăinuirea unei comuniste, mită și deținere de cărți subversive.

Intr'adevăr, la prima descindere la domiciliul meu, căci au urmat și alte descinderi, în seara zilei de arestare, echipa legionară, însărcinată cu percheziția și formată din cunosători de literatură și de limbi străine, au descoperit în biblioteca mea, 14 volume, cu conținut subversiv.

N'am întâlnit studenți (căci studenți erau toți) mai agramați ca acei șase cercetători de bibliotecă.

Între ei a fost și un pretins specialist de limbă ebraică, stu-

dent la teologie. Nici literele ebraice nu le cunoştea acest specialist. Trecea repede peste cărţile ebraice, pentru a nu-şi compromite specialitatea în faţa tovarăşilor.

Sturza însă n'a fost mulţumit cu declaraţia mea scrisă, dar nici de Şutu, cum a procedat cu mine. Hotărîse să-mi ia el un nou interogator.

După primele opt zile de arestare, în care timp am văzut la Chestură cele mai bestiale scene, am fost condus la etaj, în cabinetul Chestorului, cam pe la 8—9 seara. La birou, într'un fotoliu, şedea Ilie Vlad Sturza, iar în faţa sa, câte trei legionari, de o parte şi de alta a biroului, fiecare cu câte un revolver şi un stilet la cingătoare. Pe masă, alte revolve şi stilete.

Sturza îşi scoase revolverul, şi-l îndreptă spre mine. Il sucea şi-l învârtea, mereu cu țeava îndreptată spre mine, după care, convins de intimidarea mea, începu interogatorul.

Calmul şi hotărîrea mea l'au deconcertat pe Sturza. Calmul şi hotărîrea mea erau mai mult o resemnare şi nu o provocare. Era rezultatul celor văzute şi auzite, zi şi noapte, în jurul meu, în beci şi în camere: ţipete şi bătăi. Mă aşteptam deci la cazne.

În beciu, prima noapte, am văzut pe ceauşul Faibiş cu trei fete, cu figurile diformate şi învineţite de bătăi. În beciu am văzut băeţi, siliţi să stea o noapte întreagă pe un picior, după crunte şi prealabile bătăi. În beciu am văzut, prima noapte, femeile Wolfsohn, schingiuite, până la schilodire. Tot în beciu am văzut pe medicinistul Solomon, dela Vaslui, cu faţa şi picioarele umflate de bătăi. Dar ce nu am văzut şi pe câţi nu am văzut eu, în acea primă noapte de arest? Am văzut 14 liceeni evrei, dela Vaslui, denunţaţi de un coleg creştin şi aduşi sub escortă la Iaşi, învinuiţi de comunism, mutilaţi de poliţia din Vaslui şi bătuţi, în continuare, în beciu, la Chestura din Iaşi.

A doua zi dela arestare, Sturza a dat ordin să fiu scos din beciu şi ținut în camera Comandantului gardienilor, cu patul şi cuvertura Comandantului, cu telefon, dar şi cu sentinelă la capăt.

Îmi vine greu să redau public reacţia mea la comunicarea acestei schimbări de regim, dar m'am obligat de a nu uza nici de modestie, în interesul obiectivităţii şi al aspectului acelor vremuri.

Sturza a socotit că nu e bine să văd ce se petrece în beciu şi a ordonat Chestorului scoaterea mea de acolo.

A doua zi după arestare, dimineaţa, Semaschievici îmi comunică, precum că din greşală am fost băgat la beciu şi că Chestorul mi-a rezervat o cameră confortabilă: camera comandantului gardienilor.

L'am întrebat, dacă hotărîrea e luată în interesul cercetărilor, sau ca o favoare.

— Ca o favoare pentru d-ta, mi-a răspuns Semaschevici.

— Spune d-lui Chestor, că vreau să stau în beciu, alături de ceilalţi evrei. Altfel, privesc favoarea ca o nefavoare.

Semaschevici, la stăruința mea, a comunicat Chestorului obiecțiunea mea, după care mi-a telefonat, jos, în cameră, rezultatul:

— D Chestor nu-ți poate acorda rămânerea în beciu, pentru că d-ta o consideri ca o favoare. Și tocmai favoruri nu vrea să-ți facă. Deci — camera comandantului gardienilor.

Revin la interogatoriul, care l-a ținut, neîntrerupt, dela opt—nouă seara până la patru dimineța.

Intrebările erau care de care mai stupide. Imi ceruse, în primul rând, Sturza, „să ridic puțin perdeaua”, numai puținel, ca să vadă, zicea el, ceva, ceva, din „misterele evreilor”.

Imi mai ceruse să-i divulg câte ceva din „sistemele de lucru” ale d-rului Filderman.

Să-i divulg „planurile evreilor”, în care eu, fără îndoială, sunt inițiat, până în detalii.

La ora patru dimineța, întinzându-și brațele în sus și căscând a oboseală, îmi spuse:

— Am terminat, d-le Cristian. Ora e patru. La șase începem iar, *cu alte mijloace*.

— Am putea continua și acuma, d-le Sturza, de ce să întrerupem?

Și-i adaog:

— D-le Sturza, noi vorbim o limbă comună. Mi-ați declarat că ati făcut șase luni închisoare, pentru ideia legionară. Sunt gata să sufăr și eu pentru evrei, care sunt, înainte de toate, oameni. N'are nici o importanță arestarea mea, după cum n'ar fi avut dacă revolverul îndreptat contra mea, la începutul interogatorului, s'ar fi descărcat în mine. Credeți că, pentru ideia mea, eu aș fi mai puțin în stare să înfrunt un pericol de moarte, decât un legionar?

Băeții-legionari m'au ascultat, ținând în ochii mei, iar Sturza, obosit, a negat c'ar fi vrut să mă intimideze cu revolverul:

— Ți s'a părut, d-le Cristian... halucinații...

Interogatorul n'a mai continuat, până în a 17-a zi, când spre seară, chemat sus la etaj, mi s'a cerut o nouă declarație, după care la ora 11 am fost condus la gară, cu Țili Wolfsohn, cu mama ei și o altă fată, cu doi gardieni, paznici, urcați apoi cu toții în tren și dusi la Bacău, unde se afla Curtea Marțială.

Prezența neașteptată a fetei în grupul nostru m'a neliniștit. Fata, pe care nu o văzusem în cele 17 zile de arestare, la Chestură, nu-mi era necunoscută. Nu-i cunoaștem numele, pentru că lucra clandestin, dar fusesem vizitat de multe ori de ea, în ultimii doi ani, când îi predam, din când în când, câte o sumă de bani, adunată de mine împreună cu profesorul universitar, dr. Mârza, pentru ajutorarea comuniștilor închiși la închisoarea Galata și cu procese în curs de judecată.

Sunt eu comunist?

Vreau să precizez un lucru: rușii sunt învingătorii noștri și sunt astăzi puternici în țară. Invocând amintiri ca cele de mai

sus, acum, ar friza o indecență morală și o lipsă de onestitate față de ruși. Un oportunism, care îmi repugnă. Nu e în firea mea — ertați-mi cuvântul — șmecherii de asemenea natură. Nu am fost comunist atunci și nu cred să fiu nici astăzi, în înțelesul doctrinar al cuvântului. Pentru asta, mi se pare, trebuie o educație din vreme sau o aclimatizare de mediu.

Democrația, eu o am, însă, în sânge. De două mii de ani o purtăm în noi. De aceea mă și despart deschis și ostentativ de neofitii, grăbiți să-și trambiteze, prin presă, un comunism subit. Mă las condus de partea bună și frumoasă a inimei, pe care nu e nevoie să o pun în tipare doctrinare.

Doctrina umanitaristă care dirijează politica Rusiei de astăzi, e concepută pe baza unei realități autohtone. Pe sufletul bun al Rusului. Cu lumea lui Tolstoi și a lui Gorki s'a putut întocmi construcția socială, doctrina umanitaristă a Rusiei. Întâi inima și apoi doctrina. Deaceia nu văd cum s'ar putea clădi ceva similar pe temelia răutăței teutone.

Am credința că inima bună a Românului este un teren, pe care se poate cultiva binele și frumosul. Am înțeles desigur pe Românul dela țară și numai un mic procent din cei dela oraș.

Ajutorul meu, alături de profesorul Mârza, și legătura mea cu fata fără nume, timp de câțiva ani, au fost de natură umanitară, indiferent de crezul acelora, cărora au fost destinate ajutoarele.

Prezența ei în mijlocul nostru m'a neliniștit. Să fi aflat poliția de legătura noastră? — Să se fi agravat deci dosarul meu cu încă un delict? — Delictul grav, de ajutor dat comuniștilor?

În tren, pe drum, lucrurile s'au lămurit. Arestarea ei n'a avut legătură cu dosarul meu. Fata a fost descoperită, prin denunțarea silită a unor tovarăși arestați.

Fata, Etti Singer, avea mâinile și picioarele umflate de bătăile zilnice, timp de două săptămâni, la Chestura din Iași. Odată cu grupul meu, a fost expedită, cu dosar deosebit, Curții Marțiale din Bacău.

— Ce zici, d-ră, o întreb eu, în închisoarea politiei din Bacău, în noaptea sosirii noastre. Ce zici? — scăpăm noi, vii?

— N'are importanță, răspunde zâmbind fata, vom fi uciși, dar vor fi alții care să ne răzbune și să continue în locul nostru.

În după amiaza zilei următoare, la Curtea Marțială, ni s'a luat un prim și sumar interogator, după care am fost trimiși la închisoarea orașului, unde am ajuns pe întunec. Suntem predați directorului cu actele de identitate și directorul îmi hotărăște o cameră specială. Ce cameră!

Dintr'o odaie vecină aud zgomot și vociferări. E chemat gardianul de noapte, care sosește cu felinarul și după convorbirea cu cei

dinăuntrul camerei, ridică viziera ușei mele și mă întreabă dacă eu sunt d. Cristian.

D-rele din odaia de dincolo, zice, mă întreabă dacă doresc un ceai.

Fetele din odaia de dincolo, aflu chiar dela dânsese, prin viziera ușei lor, cu voia gardianului, (există un mijloc să câștigi bunăvoința gardienilor, chiar din prima clipă), au fost fetele din „grupul celor 26“ dela Iași, amestecat cu „grupul dela Moinești și Bacău“, ale căror procese la Cutea Marțială din Iași, le-am dirijat eu, cu ajutorul unor avocați. Fete sărace, necăjite, dar pline de elan și însuflețite de un ideal, pe care noi ceilalți suntem departe de a-l avea.

Ceaiul oferit cu atâta bucurie de aceste fete, oglindesc recunoașterea lor și-mi dădea un sentiment de ușurare.

Dar dimineața am avut și alte satisfacții. Doi tineri, delegați ai evreilor din închisoare, m'au invitat la un mic dejun, iar comunitatea evreilor din Bacău, prin d. Mișu Grad, președintele ei, marele industriaș și prietenul meu de mai târziu, mi-a trimis alimente și s'a ocupat de situația mea.

Să se țină seama, că aceste „regaluri“ constituiau un act temerar și de risc. Nu se permitea, după lege, nici un ajutor, sub nici o formă, pentru acei ce au păcătuit față de țară și față de legionari. Marea majoritate din cei închiși erau evrei, cu păcate comuniste.

Biata mea soră, urcată în acelaș tren cu grupul meu, s'a zăbătit la Bacău pentru supravegherea mea.

Avocatul meu, urcat și el în acelaș tren, din însărcinarea comunității din Iași, pentru asistența mea judiciară la Bacău, a avut un incident.

În urma unui chef la Bacău, nimerindu-se cu câți-va magistrați dela Curtea Marțială, care urmau să-mi cerceteze dosarul, i-a insultat pe tema arestării mele, compromițând astfel și situația și speranța liberării mele.

Dar nu pot dăsa neînregistrat un amănunt odios: la arestarea mea la Iași, înainte cu 17—18 zile, fiica mea, în urma unui sfat familiar, urma să plece în chiar prima seară la București, pentru a comunica d-rului Filderman și d-lui Ghica, arestarea mea.

Înainte plecării trenului spre București, la ora 11 seara, un detașament de legionari au coborât-o din vagonul-pat, spre groaza ei și a celorlalți călători, împiedecându-i plecarea.

În detașament, în așteptare pe peron, se afla un agent al lor, un evreu care lucra public în biroul S. O. L. și care informa și îndruma pe legionari, în ce privește evreimea din Iași.

Au mai fost și alți evrei, agenți în serviciul legionarilor.

Curtea Marțială din Bacău a fost indispusă, în urma incidentului cu avocatul meu. Situația mea era îngreunată.

Iată că după câteva zile, un ordin dela București, anunță

Curtea Marțială ca să se înapoeze la Iași toată arhiva și cu toți cei în curs de judecată sau de instrucție. Trecuse pericolul rus, în urma luării Basarabiei.

Intr'o noapte, un tren special, cu Curtea, cu arhiva și arestații pornesc spre Iași.

Suntem conduși la Inchisoarea Militară din Iași. Insfârșit, iată-ne în curtea închisorii, unde regălesc băieții și fetele din „grupul celor 26”; iată și pe cei din „grupul 19”. Găsesc și pe octogenarul Leon Hart, cel cu „pânza roșie”, găsită pe dulap și pe hahamul Segal din Piatra-Neamț, la care s'a „găsit” un revolver. Și pe atâția și atâția care „au insultat” armata română, care au „proferat” insulte la adresa generalului Antonescu și atâtea alte delictе, născocite cu diabolică și stupidă imaginație de polițiști, de jandarmi și de agenți informatori, băgați pretutindeni. Băgați printre premilitarii evrei, existenți încă pe atunci, băgați prin fabrici, piețe, localuri și chiar sinagogi. S'a întâmplat, înainte de arestarea mea, ca rabinul Aschenazi să fie tărit zilnic la Curtea Marțială, pentru „delictul” de a fi bătut până la sânge un băiat de creștin, în locul... sinagogei

Rabinul Aschenazi era întotdeauna întovărășit de mine la Curtea Marțială și asistat chiar de mine la interogatoriile ce i se luau de către colonelul instructor, până la închiderea dosarului și demascarea băiatului, dovedit agent provocator de către acest colonel de omenie.

În închisoare au fost aduși, în convoi, legați cu frânghii unul de altul, cot la cot, frații Damsker, unul tipograf și altul medic, inginerul Schwartz și gazetarul Leibovici, învinuiți cu toții de a fi tipărit manifeste de propagandă comunistă, după un manuscris, dovedit de acelaș colonel instructor, că a fost al comisarului Octav Vizitiu, maestrul diabolic al înscenărilor.

CATE CEVA DESPRE POLIȚIA DIN IAȘI

Despre acest comisar Vizitiu este nevoie să dau câteva informații. Câte un Vizitiu a fost desigur la fiecare chestură în Moldova. Exemplarul original băntuia însă la Iași.

Cu acest individ am dus război continuu. Faima lui, prin reclamațiile mele, ajunsese până la generalul Antonescu și până la consiliul de miniștri, cu comunicatul și ancheta de care am vorbit mai sus.

Este comisarul care a fost destituit după ancheta colonelului Rioșeanu, dar... care funcționa totuși și după destituire. Sturza n'a ținut seamă de destituire. Vizitiu e acela care a sugerat și stăruit la Ilie Vlad Sturza să fiu suprimat, nu de el însă, ci de altul.

Avea și de ce s'o ceară. Urmărit de mine pentru fărădelegile sale, după un denunț discret al unui coleg al său, capăt următorul cazier, prin Parchetul civil al Tribunalului Iași, cazier care descoperă însfârșit originea acestei fiare, pripășită la Iași, care a neno-

rocit sute de copii de evrei, înscenându-le procese de comunism, prin schingiuri și bătăi, care încrețește de groază pielea omului. Bătea fetele la organele genitale și le strivea sânii la întredeschiderea uzei, pentru a le smulge declarații semnate, de recunoașterea celor dictate de el.

Indiferent dacă delicventul a fost condamnat sau achitat, urmare a fost generatoare de consecințe, de care n'a mai scăpat nimeni până la 23 August 1944.

Odată trecut pragul Chesturii, delicventului i se întocmea o fișă politienească — vestitele fișe — care-l urmăreau, ca umbra, pe toate căile. Devenea suspect Siguranței Statului.

Urma sau nu urma proces, condamnare sau achitare, liber sau după terminarea osândeii, suspjecții erau dusi în lagărul din Tg.-Jiu sau în alt lagăr, ca periculoși ordinei de Stat, după care luau drumul Transnistriei, unde mureau cu miile sau se perdeau pe drumuri de stepă.

Dar să dau fișa acestui individ, lăsând conștiinței tuturor șefilor săi, până la generalul Antonescu, să judece în liniște, pe mâna cui a fost dată soarta celor peste 40.000 de evrei.

ROMÂNIA

Biroul de cazier și identificare
al Tribunalului Dorohoi

Copie de pe cazierul judiciar Nr. 112 din 1941

Numele: Vizitiu Octav, născut la anul 1912, luna August, ziua 21 în comuna Dorohoi, fiul lui Constantin și Maria, profesia comisar, naționalitatea română, domiciliul: Iași str. Trei Erarhi Nr. 2.

1. 15 zile închisoare pentru furt s. trib. Dorohoi Nr. 1832 din 7 Iulie 1930, liber la 24 Februarie 1931;

2. Una lună pentru fapitul prev. și pedepsit de art. 204, 306 comb. cu art. 40 c. p. sentință Trib. Dorohoi Nr. 2658 din 17 Noembrie 1930;

3. Retras recursul făcut pentru a beneficia de grație. Una lună închisoare corecțională pt. ultraj cu lovire decizia Curții de Apel Cernăuți n. II Nr. 972 din II/II 1937.

4. 6 luni închisoare corecțională pt. cercetări abuzive și vătămarea integrității corporale, sentința Curții Marțiale C. 4 T. Nr. 1401 din 23/8 1941, mandat de arestare Nr. 36054 din 27/8 1941. Incepe la 27 August 1941 și expiră la 22 Februarie 1942.

5. Suspendat din serviciu ord. Ministerului Comunicațiilor Nr. 204578/938.

6. Decizia Nr.... din... Martie 1940, destituit, fost notar cu

delegatie de secretar de plasă Moldova jud. Roman Ținut Prut.
7. Trimis în cercetarea Cab. III Instrucție Trib. Iași cu
rechizitoriul No. 14193 pentru art. 289, 524, 525/36, 559 c. p. 1.
patrimoniul public 402, 404/II, 3, 249, 101/3 c. p.

Șeful biroului, Nedescifrabil

ROMANIA

Grefa Tribunalului Jud. Iași s. IV-a

Copia prezintă fiind conformă cu originalul aflat în dosarul acestui tribunal.

Nr. 1556/1942, se legalizează de noi pe timbru legal

Grefier ss. *Nedescifrabil.*

Nr. 19879—13 Iulie 1942.

Să nu se creadă însă că Vizitiu a fost singurul criminal al Chesturii din Iași. Recunosc totuși că'n vârful piramidei stătea Vizitiu. Intrecea în sadism pe toți. Nu se sătura nici de sânge dar nici de banii evreilor.

Când se deslănțuia bestia din ei, toți îl evitau. Fața acestui ticălos căpăta atunci paloare de cadavru, iar ochii îi sticleau ca la fiară. Și era instrumentul cel mai preferat al comandantului legionarilor din Moldova, fiul ministrului de externe — Sturza și astăzi, ginerele unui general, erou pe frontul de răsărit.

În privința banilor, a jefuirii evreilor, fără deosebire de sex, vârstă și situație, trebuie să admit că Vizitiu a fost întrecut de șeful său de mai târziu, după căderea legionarilor, de chestorul Leahu, care lua dela morți și dela vii. Lua leafă lunară dela comunitatea evreilor, până la esirea lui la pensie; lua deosebit dela caz la caz. Și cazurile erau zilnice și multe și variate. Leahu e în viață, călare pe saci de bani, dar doarme el oare liniștit?

La Chestura din Iași, ca la oricare altă chestură, n'aveai cui să reclami. Constituiau toți o mafie tacită, solidară prin crimă și jaf. Dela chestor până la ultimul agent.

Nu pot trece cu gândul pe agentul Bălan, un nepot sau fin al lui Leahu. Nu există evreu care să nu fi trecut prin jăcmăneala lui Bălan.

Dar de jaf și jăcmăneală evreii nu se plâneau. Ferească Domnul de mai rău. Dar Domnul n'a ferit.

Bălan cutreera cartierele sărace ale evreilor și prin șantaj și amenințare de dresare de acte de comunism, abuza de fetele și femeile necăjite, obligându-le să se prostitueze, să se supună pof-telor acestui libidinos, desgustător ca înfățișare și negru la suflet.

Bălani au fost la mai toate chesturile din Moldova, după cum au fost și de alde Leahu și Vizitiu.

Am cunoscut și comisari contiincioși la Chestura din Iași, și

sunt dator să-i amintesc, ca o încercare de răscumpărare a păcatelor celorlalți.

Am cunoscut pe comisarul Dumitru Constantinescu, un exemplar rar în jungla polițienească. Acest comisar făcea parte din grupul de legionari cari mi-a făcut prima descindere și percheziție, cu prilejul arestării. Tot el mi-a făcut și alte descinderi, până la arestarea mea, în Mai 1941, după care am fost internat în lagărul dela Tg. Jiu.

În toate aceste situații, comisarul Constantinescu se simțea și jenat și vinovat. Parcă-mi cerea ertare. A trebuit să-l încurajez eu și să-l scot din jenă. Și mai adaog că e singurul, poate, din comisari care n'a urmărit banul.

Am cunoscut și legionari conștiincioși în felul lor. Din acei cari au visat, într'adevăr, o țară și un neam românesc ideal, dar aveau la baza credinței lor viciul asasinatului. Acest viciu înlocuia la ei o lipsă de idei, de care suferea întreg legionarismul.

Am cunoscut legionari idealisti. Am cunoscut și am avut un prieten, tânărul avocat Puiu Gărcineanu, legionar idealist, băiat de caracter și publicist cu talent. A fost asasinat de regimul Călinescu, refuzând să dea adeziune scrisă, că renunță la legionarism. A preferat moartea — renunțării la credință. Este o virtute.

Puiu Gărcineanu punea ideea și scrisul deasupra deosebirii de prăpastie dintre mine și el.

Ceea ce refuza însă Puiu Gărcineanu a fost discuția asupra ideilor legionare.

— Retin, îmi spunea el, învățătura Căpitanului. Cu evreii să nu discuți, căci te încalecă prin logică. Cu ei să treci la fapte.

De Căpitan, adică de Corneliu Codreanu, am o amintire pe care o înregistrez aci pentru cindătenia ei.

Sunt de atunci cred, zece-doisprezece ani. Trenul Iași—București se înzăpezise timp de 24 de ore în stația Siblea, iar călătorii, inclusiv cei din vagonul-restaurant, rămăseseră fără alimente, în acea stație, aproape de Râmnicul-Sărat.

Codreanu a străbătut, cu lopata, zăpada până la clădirea stației, de unde a telefonat sediului legionar din R.-Sărat, să se aducă în gară, la sosirea trenului, atâtea sute de pâini, atâtea kilograme de slănină și brânză, pentru călătorii înzăpeziti și înfometati.

Linia fiind curățată de zăpadă, trenul a ajuns la R.-Sărat. Aici îl asteptau băieții cu proviziile cerute.

Codreanu a chemat pe chelnerii vagonului-restaurant, unde mă nimerisem la aceiași măsură cu el și le-a cerut discret, să împartă alimentele, prin vagoane, indiferent de neam, adăogând:

— Vezi la iidani, să nu dați slănină. Le dați brânză.

Din care străfunduri a scăpărat scânteia asta de omenie?

...Știam dinainte de ce este vrednic Ilie Vlad Sturza. Știam că la baza puterii sale se află protecția părintelui său, a minis-

trului de externe Sturza și implicit cea a generalului Antonescu. Sturza nu se ostenea însă să menajeze aceste înalte protecții și nici numele său.

El stăpâneau instincte primitive. Nu-l clătina nici o durere, nu avea nici un sentiment de milă față de schingiuirea copiilor în birourile sale, sau pentru mamele nenorocite, care-și plâneau copii.

Ca să-i trezesc mila, i-am prezentat odată la S. O. L. pe soția unui dentist, mama liceanului Weinberg din Vaslui, un băiat firav și delicat, care, împreună cu alți 12 colegi, au fost arestați și bătuți crunt la poliția din Vaslui și aduși apoi, cu mădulele sfărâmate, la Iași, la Curtea Marțială, pentru... delictul de activitate comunistă.

Mama, de frica lui Sturza, cu care avea să dea ochi în localul S. O. L.-ului, a leșinat pe scara de urcare. Așa i-am prezentat-o lui Sturza. Nici un efect. Sturza nu s'a emoționat. Băiatul cu cei 13 colegi de liceu, schilodiți în băți, au urmat calea trasă de legionarii din Vaslui.

Sturza n'a vrut numai sânge de evreu. A vrut și banii evreilor.

Spre sfârșitul celor 17 zile de arestare la Chestura din Iași, Sturza a intrat în tratative cu conducerea comunității, prin agenții săi de pradă, pentru răscumpărarea libertății evreilor ieșeni și a mea.

Ceruse 12.000.000 de lei pentru încetarea prigoanei și astâmpărarea zelului agenților șantaغيști. În ce privește liberarea mea, a condiționat-o de retragerea mea dela conducere, fiind socotit comunist compromis.

Se căzuse de acord pentru suma de 6.000.000 de lei, plătită în rate lunare, cu o plată imediată de 2.000.000 de lei. Suma i-a fost vărsată, dar Sturza nu s'a ținut de angajament. Nu numai că nu m'a liberat, dar mi-a încheiat dosarul cu cele trei delictе, trimițându-mă spre judecare la Curtea Marțială. Intransigența lui avea să acopere și bănuiala șperțului de milioane.

Sumele le-a încasat acest fiu de boer și de ministru, până la rata din Ianuarie 1941. Odată cu prăbușirea legionarilor dela putere, în disprețul general al țării, au fost măcelăriți la București câteva sute de evrei, ale căror cadavre, în parte, au fost atârinate de grumaz, pe cârlige, în sala abatorului, cu câte o tăbliță, cu inscripția: carne cușer. Au ținut acești măcelari, ca'n ziua prăbușirii lor, să mai ucidă, la București, în grabă, câteva sute de evrei, cu mijloace, de care ucigașii de drumul mare ar fi roșit.

Iașul a scăpat atunci de măcel. Cruțarea Iașului să fi fost datorită celor câteva milioane pe care le încasase Sturza dela Comunitate, sau în speranța încasării restului de milioane, rămas în curs de plată?

Cred că a doua ipoteză e mai probabilă,

Sturza nu crezuse într'o prăbușire definitivă și spera, cum speră încă atâtea legionari, într'o revenire la putere.

Colegul meu dela conducerea comunității mi-a declarat mai târziu, că se temea de un măcel la Iași. De un măcel general, în care ar fi fost asasinați și conducătorii comunității, pentru a se șterge astfel urma de dovadă a milioanele încasate.

S'au prăbușit legionarii, dar regimul de teroare continua. Prea a fost infectată țara de legionarism și prea se huzurise cu beneficiile din prada evreilor, pentru ca generalul Antonescu să mai fi putut opri anarhia. Atâtea fabrici, prăvălii și ateliere, cinematografe și alte întreprinderi, trecute în posesiunea legionarilor sau a sașilor și smulse prin bătăi sau cu revolverul la tâmplă, contra chitanțe, care nu se mai achitau.

Odată cu intrarea în posesiune, prin vânzare silită, Banca Națională finanța pe noii patroni, promovând astfel mijloacele acestea banditești.

În modul acesta, Curțile Marțiale, Banca Națională și Tribunalele, recunoșteau fărădelegile legionare, închizând ochii asupra nelegiuirilor comise.

Reînod finul povestirii.

Inchisoarea militară era plină de evrei. Evrei dela țară, evrei din târgușoarele și orașele Moldovei, adunați aici, după cazne cumplite, în raza Curților Marțiale dela Iași.

Băeți și fete, cu sutele, care-și așteptau sorocul judecății. Oameni bătrâni și femei vârstnice, care priveau nedumerite în jurul lor.

Părinți care aduceau de mâncare copiilor închiși și copii cari aduceau mâncare părinților.

Evreimea din oraș îmi ducea grija. Mi s'a adus la cunoștință, în închisoare, că 'ntr'o Sâmbătă, în sinagogă, enoriașii s'au rugat pentru salvarea mea. Eram doar primul arestat dintre frunțașii obștei. Amănunțul îl amintesc, ca un simptom al groazei din oraș.

Într'o seară, prin Decembrie, sunt chemat din închisoare la Curtea Marțială, pentru un ultim interogator și pus în libertate până la judecare.

Sunt liber, dar am pe conștiință pe Țili Wolfsohn, predată de mine poliției, fără să vreau, căzuți amândoi în cursa lui Sturza, Șutu, Vizitiu și Ambrozi.

Sunt liber, dar Țili e închisă. Trebuia să-i redau libertatea și ei, altfel libertatea mea o consideram ca imorală.

Aflu un mijloc de liberare și-l pun în aplicare, cu reușită deplină. Prin mama ei, îi comunic lui Țili, în închisoare, că e bolnavă de tuberculoză și că va veni d-rul Gancevici, șeful spitalului de tuberculoși, din Bârnova, s'o examineze. Îi comunic și răspunsurile pe care trebuie să le dea medicului.

D-rul Gancevici era un adversar de moarte al legionarilor. La propunerea mea de a-mi da o mână de ajutor pentru a-mi ușura

conștiința, d-rul Gancevici s'a oferit, fără multă gândire, pentru această ispravă. L-am condus cu mașina la închisoarea militară și așteptându-l afară, la mică distanță de poartă, s'a întors apoi cu mine în oraș și mi-a eliberat certificatul medical de boala fetei.

Țin să notez că pentru această faptă periculoasă, d-rul Gancevici a încasat dela mine un onorar de o mie de lei. N'a admis să primească decât onorarul unei vizite obicinuite.

Pe baza acestui certificat, Curtea Marțială, înțelegătoare, a liberat pe Țili Wolfsohn, după câteva zile dela liberarea mea.

Sistemul m'a încurajat și am mai liberat pe d-na Teitler, o fetiță de aceeași vârstă minoră, ca și Țili.

Dar poliția nu ne-a lăsat să ne bucurăm prea mult de aceste isprăvi.

După câteva luni dela liberarea lor, în care timp amândouă fetele erau sub „supravegherea medicală” a d-rului Gancevici, deci sigure de libertate, amândouă au fost din nou arestate pentru „alte delictе”, apoi judecate și condamnate; Țili, la 5 ani închisoare, de unde, după trei ani și jumătate a fost liberată la 23 August 1944, ziua loviturii de Stat, iar Taitler, la șase luni, după care a fost internată în lagărul dela Tg. Jiu și evacuată apoi în Transnistria.

Două mame — două atitudini:

Mama lui Țili, caracter tare, aștepta cu resemnare bărbătească liberarea fetei ei. Mama lui Teitler — s'a ruinat fizicește și bănește, plângându-și soarta fetei, sărăcind, cu sfortări bănești pentru repatrierea ei din Transnistria. Nu mai știu de soarta ei. Țili e în București, tot așa de vie și continuă o activitate din cele mai vrednice, pentru mulțimea necăjită a țării. A eșit din închisoarea Mislea cu revolta în suflet, gata să înfrunte pericole.

După eșirea mea din închisoare, am reluat contactul cu prietenii mei din Iași și cu d-rul Filderman la Bucureștii Noi.

La Iași era belșug de „comuniști” evrei, cari populau și Chestura și închisoarea, în așteptarea termenului de judecată.

Din orașele zonei Corpului Teritorial Iași, erau aduse polițiilor respective, grupe de băeți și fete — comuniști.

Venise „grupul celor 49” dela Darabani, pentru care am obținut achitarea tuturor și dovedirea denunțatorului lor, un ticălos — evreu botezat.

Venise și „grupul dela Dorohoi”, pentru care am obținut acelaș rezultat fericit.

Veniseră apoi și grupele dela Vaslui, dela Bacău, dela Moinești, câteva grupe noi dela Iași și alte grupe de care nu-mi mai amintesc.

Proceseale acestor grupe erau dirijate și regisorate de mine, cu ajutorul și sfatul celor doi amici și cu sprijinul unor avocați. Mai aveau pe lângă acești avocați, și un alt avocat cu renume, Albert Schreiber, care-mi dădea îndrumările necesare, juridice și nejuridice, fără nici un onorar.

Procesul meu am reușit să-l amân timp de aproape doi ani,

până'n Iulie 1942, când Curtea m'a achitat pentru cele trei delictе.

In urma acestui proces, am rămas cu o fişă grasă la Chestura din Iaşi şi la Siguranţa Generală a Statului, ca suspect pentru ordinea stabilită. Această fişă mi-a pricinuit destule neazuri, după cum se va vedea.

CAPITOLUL II

Decretul-lege care interzice contractele de ucenicie cu evreii

În Ianuarie 1941 legionarii s'au prăbușit. Rămăsese generalul Antonescu cu echipa lui de guvernare, care nu s'a abătut o clipă dela regimul de cruzime contra evreilor.

Se părea că n'a rămas în țară nici o problemă reală de rezolvat decât imaginara problemă evreiască, deci legi și decrete contra unei populații pașnice și muncitoare.

Generalul Antonescu a fost prizonierul acestei imaginare probleme, cu care s'a angajat față de țară și de Hitler, odată cu legământul său cu legionarii.

În Februarie 1941, Generalul hotărîse, printr'un decret-lege, că evreii nu mai pot fi angajați prin contracte de ucenicie. Asta însemna că tinerii evrei nu mai aveau voie să învețe nici o meserie manuală, nici să fie angajați ca practicanți în comerț.

Deci o nouă categorie, și cea mai nevinovată, căreia i se tăia calea spre muncă și chiar existență.

Știam că d-rul Filderman va interveni în această chestiune pe calea sa oficială, ca reprezentant al evreilor.

Cu sfatul grupului meu dela Iași, știind că acest decret lege va lovi în special populația evreiască din Moldova, am alcătuit o respectuoasă cerere către General, atrăgându-i atenția asupra consecințelor grave ce vor rezulta pentru țară și asupra unei noi categorii de evrei, de pe urma acestui decret lege.

Hotărîsem, cu grupul meu, ca memoriul să fie făcut și semnat de mine, pe baza trecutului meu de combatant în război și de autor de cărți în legătură cu trecutul Românilor, calități care urmau să „impresioneze” pe General.

Iată conținutul acestui memoriu, expediat recomandat în ziua de 24 Februarie 1941, cu recipișa poștei No. 4078, pe adresa Generalului, la Președenția Consiliului de Miniștri:

Domnule General,

Îngăduiți-mi să supun înaltei dvs. judecăți o cerere, pornită din grija pentru interesele obștești ca și pentru soarta copiilor noștri, a căror îndrumare în viață trebuie să debuteze cu o serioasă și îndelungată ucenicie, în meserii și comerț.

E vorba de decretul lege care interzice contractele de ucenicie cu copii evreilor.

Fără a-mi permite vre-o apreciere asupra reformelor de naționalizarea vieții economice, îmi iau libertatea de a atrage respectuos înalta dvs. atențiune asupra urmărilor decretului de mai sus, în ce privește soarta miilor de băeți și fete, care neputând învăța o profesiune manuală și comercială, rămân hoinași, bătând maidanurile și supuși tuturor influențelor periculoase, de destrămare sufletească.

Dar nu e vorba numai de viitorul acestor odrasle, date pe seama generației noastre, ci și de interesele superioare ale Statului nostru, interese care reclamă o disciplină civică, bazată pe muncă ordonată și răspundere a întregii populațiuni, fără deosebire de religie.

Ce vor deveni acești copii de evrei, fără ocupație și fără școală?

Chiar în ipoteza unei stimulări a emigrării evreilor din țară, emigrare ce nu s'ar putea realiza decât în etape și pe o durată mai lungă, Statul Român are interes ca tineretul evreiesc să fie deocamdată ocupat. Să fie încadrat într'o ierarhie profesională și familiară. Supravegheat de părinți și de patroni. Să fie adică un inel util în acest lanț social al țării.

Decretul pomenit face din toți copii de evrei, dela vârsta de 12 ani în sus, niște vagabonzi, supuși tuturor molimelor sociale ca și bolilor trupești.

Ce ar putea face autoritățile în cursul anilor, cu această pletoară de copii ?

La vârsta lor fragedă ei nu vor putea fi folosiți la lucrări obștești și, fiind fără ocupație, nu vor putea primi o educație de ordine și disciplină.

Rezultatul, până la plecarea lor din țară, este fatal: sau vor umple casele de sănătate sau închisorile.

Să plece ?

Dar unde să plece ? — Cu care mijloace să plece ? — Prin care țară și în care țară să intre ?

Poate sau vrea Statul Român să le procure banii necesari pentru plecare ? — Și să obție primirea lor în altă țară, în oricare altă țară ?

Nu poate, cel puțin deocamdată. Deci, copii, în mod inevitabil, trebuie să rămână vremelnice în țară.

În acest caz, Statul Român sau Neamul Românesc lăsându-i pe acești copii să învețe o meserie, nu periclitizează cu nimic viitorul unei Româнії naționale.

Faceți dreptate, Domnule General. Fiți generos cu copii de evrei. Nu există calamitate mai mare decât omul, fie chiar copil, care se vede inutil în viață și bătând străzile. Nu există altă ieșire pentru el decât deprimarea, demoralizarea, cu reacțiile inevitabile: aruncarea în brațele anarhiei.

Găsiți, Domnule General, în sufletul dvs., un dram de părintească omenie și pentru ei. Faceți ca numele dvs. să fie binecuvântat de acești copii, când vor fi nevoiți să părăsească România, înarmați pentru viața grea, cu salba de aur a meseriei.

Oricare va fi voia lui Dumnezeu în ce privește soarta evreilor de pe acest pământ, fie că vom fi nevoiți a pleca, fie că vom fi îngăduiți a rămâne, vă asigur, Domnule General, că lăsând copii noștri să muncească, veți îndeplini un act de mare prevedere socială.

Cererea ce-mi permit a v'o supune, o fac în calitate mea de cetățean și de evreu, cu vechime documentată de peste 100 de ani în țară, și tradițională mult mai veche. În calitate de fost soldat în campania din 1913 și rănit în luptele dela Arabagi din 1916.

O fac mai ales în calitate de cercetător pasionat al Trecutului Românilor.

Am publicat câteva lucrări de istorie, una din ele apreciată de defunctul profesor Nicolae Iorga, care a cinstit-o cu o prefață. E vorba de

„REVOLUȚIILE VALAHIEI“

iar profesorul de Istoria Dreptului Vechiu Românesc dela Facultatea de Drept din Iași, m'a citat la cursul său, cu contribuția mea la

„ZESTREA LA ROMANI ÎN SECOLELE TRECUTE“.

Din aceeași pasiune pentru același Trecut Românesc, am scos în evidență prin atâtea articole de istoriografie, rolul

„DETAȘAMENTELOR VALAHE ÎN ARMATA LUI CAROL AL XII-LEA AL SUEDEI“.

„UN ROMAN, ORGANIZATORUL ARTILERIEI TURCE LA CUCERIREA CONSTANTINOPOLULUI“.

și atâtea alte știri inedite, publicate prin diverse reviste și ziare.

M'am simțit forțat să notez aceste însușiri personale, pentru a identifica pe semnatarul acestei suplici, care simte durere pentru copii de evrei, dar simte grijă și de această țară.

Mă rog lui Dumnezeu ca să cumpăniți cu bunăvoință cererea mea, redând copiilor noștri speranța zilei de mâine.

Vă implor, Domnule General, să porunciți revocarea decretului pomenit, îngăduind încheierea de contracte de ucenicie cu copii de evrei, spre a-i împiedica să aleagă calea desfrâului.

Vă rog, Domnule General, a primi omagiile mele respectuoase și devotamentul meu de cetățean credincios Statului și Conducătorului său.

(ss) S. CRISTIAN

Iași, Strada Lăpușneanu No. 10

O copie de pe această suplică, am expediat-o prin poștă și d-lui D. Lupu, Primul Președinte al Curții de Casație, cu rugămintea respectuoasă de a o susține pe lângă Generalul Conducător.

Nu-mi amintesc dacă am informat și pe d-rul Filderman de aceste două memorii, adresate personalităților pomenite.

Decretul Generalului ca și suplica mea s'au produs o lună după îndepărtarea din guvern a legionarilor.

Lumea râsufla ușunată și-și punea speranța într'o viață nouă, mai liberă, sub guvernarea Generalului, devenit dușmanul legionarilor și implicit, se credea, al teroarei.

De aceia și suplica mea, cu naivitatea aceleiași speranțe.

Rezultatul: după două săptămâni dela data expedierii suplicii, Generalul a decretat din nou, ca să fie scoși din ateliere și ucenicii în funcțiune, care nu erau atinși de decretul de mai sus și urmau deci până aci să-și exercite mai departe ucenicia.

Deci, pe lângă ucenicii cei noi, o nouă pleoră de copii scoși dela muncă.

Logica și omenia, chiar interesul pentru țară, nu-și aveau loc în inima și în mintea confuză a Generalului.

CAPITOLUL III

Expulzarea din țară a Evreilor de origină poloneză sau cu pașaport Nansen.

Generalul Antonescu supralicita prigoana antievreiască a legionarilor.

Rămânând singur la guvernare, trebuia să dovedească țării și Axei, că e în stare să ducă războiul contra evreimei și fără legionari.

În România trăiau de mult, unii chiar din tată în fiu, evrei de origină poloneză, cu pașaport polonez. Alții, evrei fugiți din Rusia, trăiau în țară cu pașaport Nansen.

Cei de origină poloneză erau, în marea lor majoritate, industriași și comercianți, cu ridicata, oameni cu situație bună, fugiți din Polonia colonelului Beck și care au adus în țară mari industrii, inexistente până atunci la noi.

Au fugit din Polonia lui Beck, din pricina antisemitismului de acolo. În cei 20 de ani de existență a noului Stat Polonez, după războiul trecut, clica din fruntea noului Stat, în frunte cu acel colonel Beck, dictatorul de fapt al Poloniei, din toate preocupările sericase ce reclamă reclădirea unui stat nou, dispărut până atunci de pe harta Europei de peste 100 de ani, în locul efortului general de a reînoda firul de viață polonez, de a rezolva atâtea și atâtea probleme care reclamau un astfel de efort, a debutat în politica europeană cu un antisemitism, necunoscut până atunci.

Incapabilă să miște din loc carul noului stat, șleahța a luat-o delă coadă, delă „problema” evreiască.

Au debutat acești conducători în politica țării lor, cu propunerea unei soluții, care a avut pe vremuri răsunet european.

Evreii din Polonia au o așezare din cele mai vechi. De la Casimir cel Mare și de la Sobieschi până la Beck, nimeni în Polonia nu s'a gândit să-i scoată pe evrei din țară.

Colonelul Beck a comunicat Europei că are de gând să strămute pe evrei... în Madagascar, cu voia Franței.

A numit o comisiune care să plece, ba a și plecat, în marea colonie franceză, pentru a studia la fața locului posibilitățile de așezare ale evreimii poloneze. Ale acelei evreimi, care în revoluția poloneză de acum 100 de ani pentru independența țării, a luptat sub Kosciusko și sub aghiotantul său, evreul Berek Iosilovici și acum,

sub ochii nostri, strănepoții lor au susținut cu arma în mână rezistența Varșoviei, timp de 18 zile, spre rușinea lui Beck și în admirația Europei.

Marii industriași și marii comercianți evrei din Polonia, au fost admiși de guvernele noastre să intre în România, unde au creat și condus, cum am spus, mari industrii și importante întreprinderi comerciale.

În Martie 1941, generalul Antonescu ordonă expulzarea din țară a acestor evrei, în termen, variind, după oraș, între 24 de ore până la 40 de zile.

În Iași trăiau mulți din acești evrei polonezi, care au adus, ca și în alte orașe ale țării, instalații industriale, creând variate industrii, care au înviorat viața economică a Iașului.

Polonezii ieșeni, în urma unui sfat ținut cu prietenul meu M. Isac Moscovici și cu răposatul Haim Ghelber, ucis în ziua de 29 Iunie 1941, în măcelul dela Iași, au hotărât să apeleze la mine pentru a-i ajuta.

O delegație din ei, formată din marele industriaș Barabas și fiul său, ucis și ei, trei luni mai târziu, împreună cu cuscru lor Haim Ghelber, în același măcel dela Iași, din industriașul Socolschi, comerciantul Blond și împreună cu M. Isac Moscovici și Ghelber, mă vizitează pentru îndeplinirea rugămintii lor.

Am hotărât plecarea la București împreună cu doi din ei, cu Socolschi și Blond, pentru a începe o acțiune de convingere a Generalului în scopul anulării decretului de expulzare.

Împreună cu evreii polonezi din București și cu delegați veniti din provincie, am ținut câteva consfătuiri, pentru a cădea de acord asupra programului de lucru.

Timp de trei zile eram hotărât să duc singur la capăt acțiunea.

Pentru această hotărâre am avut adeziunea polonezilor, care și-au pus soarta în mâna mea.

M'am gândit însă să nu risc o înfrângere, oricâtă încredere aveau ei în mine.

Am declinat cîntea și marea răspundere, decizând, cu voia polonezilor, să-mi asociez la acțiune pe d-rul Filderman.

Evreii polonezi, oameni practici, au admis deciziunea mea, văzându-mi ezitarea.

O delegație compusă din trei mari industriași și anume din d-nii Esselson, Sapirstein și Levitan împreună cu noi, cei trei din Iași, am vizitat pe d-rul Filderman.

Am căzut de acord cu Presedintele Uniunii Comunităților Evreilor Români asupra planului de acțiune, împărțindu-ne rolurile.

D-rul Filderman a redactat un memoriu, bătut la mașină în câteva exemplare, din care eu am luat o parte și d-sa alta.

Memoriile erau adresate generalului Antonescu, Primului Președinte al Casei, ministrului Economiei Naționale, ministru-

lui Afacerilor Interne, ministrului Muncii, ministrului Justiției și Directorului General al Siguranței Statului.

Conținutul era același, cu mici variații, potrivite autorității căreia era adresat memoriul.

Stăruințele noastre la aceste variate și înalte autorități urmau să convergă finalmente la generalul Antonescu, pentru o rezoluție fericită.

Acțiunea nu era ușoară. Trebuia să convingem întâiu pe demnitarii de mai sus și, în urmă, prin ei, Generalul să fie convins pentru anularea decretului de expulzare.

Iată conținutul unuia din memorii, adresat Directorului General al Siguranței Statului, care făcea parte din lotul meu de intervenții:

28 Martie 1941

Domnule Director General,

Privește expulzarea
din țară a unor străini

În ultimele zile s'au luat măsuri ca populația evreiască supusă străină să fie expulzată în termene, care se deosebesc dela oraș la oraș, începând dela 24 ore la 40 zile.

Cum numărul lor este mic, dar cum expulzarea lor va avea urmări nefaste asupra economiei generale, ne permitem a vă supune următoarele, cu rugămintea să binevoiți a interveni — dacă socotiți util — în sensul cererii noastre.

În consiliul de cabinet din 4 Oct. 1940 s'a decis — și faptul a fost adus la cunoștința publică — acordarea unui termen de plecare de două luni „evreilor intrați clandestin în țară” în ultimii cinci ani — sub sancțiunea internării lor în lagăr.

Apărea evident:

a) că cei intrați clandestin de mai mult de cinci ani și cu atât mai mult cei intrați legal în țară, își puteau vedea neturburați de afacerile lor.

b) că dacă totuși s'ar decide și evacuarea acestora, în nici un caz termenul acordat celor intrați legal, nu putea fi mai scurt decât termenul acordat celor intrați clandestin în ultimii cinci ani.

c) că în nici un caz sancțiunea — în caz de neputință de a pleca — nu va fi mai drastică pentru cei intrați legal, decât pentru cei intrați clandestin.

Or, pe când clandestinii n'au fost turburați și nici măcar internați, deodată, peste noapte, oameni intrați legal și locuind de decenii în țară, unii chiar supuși români, unii născuți în țară, unii cu serviciul militar satisfăcut de ei, copii sau părinții lor, unii care obținuseră viza de ședere pentru tot anul 1941, se văd obligați să părăsească țara în câteva ore sau câteva zile.

Unii au și fost duși la Dornești spre a fi alungați în Rusia și astfel expuși să fie împușcați, după ce au fost ruinați, căci și-au lă-

sat aci averea mobilă sau imobilă pe care nu și-au putut-o lichida, încredzători în legile țării și în comunicatul guvernului.

Siguranța Generală a făcut totuși această experiență cu alți evrei, pe care a voit să-i trimeată în Rusia — prin Dornești — fără consimțământul autorităților rusești, dar după ce unii au fost împușcați de ruși, i-a retrimis pe supraviețuitori în țară și i-a internat în lagărul din Călărași (Ialomița).

CONSIDERAȚII STATISTICE. De altfel numărul lor este infim. Într'adevăr în București trăesc:

Circa 46 evrei purtători de pașapoarte Nansen.

Circa 100 evrei de origină poloneză, dar cu carnete de identitate și cu pașapoarte de protejați români.

Circa 350 evrei cu pașapoarte poloneze.

Circa 100 evrei refugiați polonezi.

Adică circa 700 în București și încă 700 în restul țării dintre cari:

Circa 50 la sută adică 700 sunt patroni.

Circa 20 la sută adică 280 sunt salariați, și

Circa 30 la sută adică 540 fără drept de lucru.

CONSIDERAȚII DE DREPT.

1) Evreii cu pașapoarte Nansen, sunt 300 față de circa 1700 creștini și locuiesc în țară pe baza unor convenții internaționale.

Cum ei sunt fugiți din Rusia, a-i retrimite acolo este egal cu a-i condamna la moarte.

2) Cei cu pașapoarte de protejați români și carnete de identitate, potrivit legilor țării nu pot fi expulzați, nici nu au unde să fie expulzați, căci nici o țară vecină nu poate fi obligată a-i primi.

3) Cei cu pașapoarte poloneze — și cu atât mai mult cei din categoria precedentă — sunt împărțiți de legea pentru protegerea muncii indigene din 3. Aprilie 1930 în două categorii:

a) Cei stabiliți în țară cu domiciliul permanent dinainte de 1914, cei care exercită un comerț sau o industrie cu firmă înscrisă la Tribunal și acei din profesioniști care se găseau în țară la 1 Ianuarie 1930 și care erau căsătoriți cu românce și aveau copii (art. 1 și Comunicatul ministerului Muncii, publicat în Revista Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, 18 Ianuarie 1938, pag. 6).

Aceștia primesc „de drept și definitiv” prelungirea valabilității livretului de exercitarea profesiei cu obligația de a-și viza livretul în fiecare an.

b) Ceilalți primesc dreptul de a profesa numai pe termen limitat (art. 10-12) termen care se poate prelungi de către Ministerul Muncii (art. 14) dar care se poate și revoca pentru motive care privesc ordinea publică și Siguranța Statului (art. 16).

Din moment ce numai cei care primesc dreptul de a profesa pe termen limitat pot fi revocați pentru motive care privesc în ge-

neral ordinea și siguranța Statului, apare neîndoielnic că cei care au primit definitiv dreptul de a lucra nu pot fi expulzați decât pentru culpă individuală.

4) In ce privește cei 100 refugiați politici, ei nu au dreptul la lucru, sunt ajutați de către Uniunile Comunităților Evreiești. Au fost la început circa 2000, dar în decurs de un an și jumătate n'au mai rămas decât circa 100.

CONSIDERAȚII DE FAPT

a) In fapt Decizia nici nu s'ar putea executa, căci țările lor de origină nu-i primesc. Polonia neavând frontieră comună cu România, ei ar trebui să treacă prin Ungaria, care nu le dă viza de trecere, așa că oamenii sunt expuși să fie asvârliți în teritorii străine între baionetele românești și ungurești, iar experiența făcută la Dornești, arată soarta ce-i așteaptă.

b) Ceeace este mai grav este că mulți dintre evreii supuși polonezi ne-au consultat asupra lichidării industriilor lor și că din cauza noastră au renunțat a le lichida.

In adevăr, potrivit angajamentului luat înaintea Conducătorului Statului, că evreii nu vor sabota guvernarea d-sale, potrivit rezoluțiunii d-sale, comunicată nouă cu adresa Prezidenției Consiliului de Miniștri din 18 Sept. 1940, potrivit legii din 3 Aprilie 1940 care le asigură dreptul la muncă, potrivit comunicatului guvernului din 4 Oct. 1940, referitor la imigranții clandestini, potrivit chiar legii din 16 Noembrie 1940, privitoare la regimul evreilor în întreprinderi, care garantează menținerea patronilor, potrivit Deciziei Ministerului Muncii din 22 Martie 1941, care retrage cărțile de lucrător ale evreilor supuși străini, dar menține drepturile la lucru ale patronilor evrei supuși străini, și în sfârșit potrivit legii sabotejului care pedepsește pe patroni care concediază personalul și astfel își reduc activitatea, am sfătuit oamenii să se ferească de a-și lichida întreprinderile.

c) In orice caz războiul fiind spre sfârșit și el aducând rezolvarea definitivă a problemei evreiești, aceasta se va rezolva definitiv și radical în curând.

d) Mai adăugăm că Germania nu numai că a restituit evreilor dreptul de a munci dar că ea importă brațe de lucru din toate țările, fapt ce învederează gravele urmări ale experienței făcute prin ridicarea dreptului de muncă al evreilor în 1938 cu titlul de pedeapsă pentru asasinarea diplomatului german von Rath.

CONSIDERAȚII ECONOMICE. Suntem de acord și am solicitat noi înșine ca înainte de a se elimina din procesul economic evreii români, să se elimine toți străinii — indiferent de origine sau religie — dar evreii polonezi au creiat sau au introdus în țară o serie de industrii inexistente sau au desvoltat industrii embrionare.

Ne referim pentru aceasta la articolele apărute în presă — ziarele „Unirea” și „Universul” — acesta din urmă arătând în numărul

din 22 Martie că nu se mai găsesc ciorapi pe piață din cauza concedierii „lucrătorilor specialiști evrei“ și adăugăm că aceștia sunt evrei polonezi, nu evrei români și după cum scrie „Universul“, trebuie cel puțin un an pentru ca acei ce i-au dublat să învețe meseria.

Aceleași lipsuri nu vor întârzia a se resimți și în alte ramuri, în care evreii polonezi sunt specialiști, așa că retrăgându-se dreptul de lucru la circa 1000 de oameni, vor suferi mâine milioane de lucrători, și evident și bugetul țării.

Nădărdim, Domnule Director General, că veți binevoi a vedea că legalitatea, omenia și interesele economice sunt de acord cu o soluție de așteptare, dacă nu a sfârșitului războiului, cel puțin a timpului de un an, necesar și formării de specialiști indigeni și lichidării întreprinderilor și aranjării emigrării.

Primiți, vă rugăm, Domnule Director General, asigurarea distinsei noastre considerațiuni.

Președinte
(Dr. W. Filderman)

Secretar General
(M. Carp)

La această acțiune de efort comun, regisată de d-nul Filderman și de mine, cu o înlanțuire de intervenții — labirint — până la General, au contribuit în mod generos, convinși de dreptatea cauzei, miniștri în funcțiune și foști miniștri, înalte instituții economice ca și înalte personalități politice.

Generalul Antonescu s'a hotărât. Decretul a fost anulat și evreii polonezi lăsați în țară să-și continue activitatea.

Generalul a anulat decretul de expulzare, dar polițiile din unele orașe au dosit ordinul de anulare, terorizând pe evreii polonezi, în scopuri venale.

După aproape o lună dela Decizia de anulare, Siguranța din Iași și din alte orașe susțineau că n'au primit încă ordinul.

La 23 Aprilie i-am scris d-rului Filderman, rugându-l să intervină pentru grăbirea aceluiași ordin, care, de fapt, se și afla în arhiva polițiilor.

După câteva zile am primit următorul răspuns dela d-rul Filderman.

W. FILDERMAN
avocat

București, 26 Aprilie 1941
Str. Sft. Apostoli, 16.

Tel. 3.08.11

D-sale

Domnului S. Cris. Cristian

I A Ș I

Stimate Domnule Cristian,

Am primit scrisoarea d-tale din 23 cor., la care mă grăbesc să răspund că în urma intervențiilor făcute la Siguranța Generală, s'a răspuns de către d. Director Negulescu, că s'a dat dispozițiuni de a

se înceta măsurile privind pe evreii polonezi, care vor rămâne pe loc nesupărați până la nouă dispoziții.

Mulțumindu-vă pentru sentimentele ce-mi exprimați, vă rog să primiți exprimarea sentimentelor mele cele mai alese.

ss. Dr. Filderman

★

Peripețiile de detaliu la desfășurarea acestei acțiuni pentru evreii polonezi, pentru a opri nenorocirea de moarte a atâtor sute sau chiar mii dintre ei, sunt premature pentru a le da publicității.

Evreii polonezi și cei cu pașaport Nansen au rămas, nesupărați, în țară, până astăzi.

CAPITOLUL IV

Colaborarea mea eu d-rul Filderman

Antrenat de activitatea pentru obștii, în multe chestiuni ape-lam la d-rul Filderman, pentru colaborare, d-sa mi-a cerut să-i dau din când în când note-sugestii, asupra chestiunilor curente ce frământau evreimea din țară și care puteau să-i scape câte odată din vedere.

Nu mă îndoesc că aceste note-sugestii să fi fost cerute de doctor și altor colaboratori.

Consemnez aci o serie din aceste note-sugestii, pe care i le-am supus. Nu știu care din ele au fost tardive și care inutile.

Unele au fost, însă, înglobate de d-rul Filderman în programul d-sale de acțiune.

Una din notele mele-sugestii:

Exproprierea urbană.

Un gaj de 30% asupra imobilelor evreilor. Cu dobândă. Pe baza acestui gaj-ipotecă să se emită obligațiuni negociabile sau B. N. R. să avanseze numerarul corespunzător cu care Statul să facă noi construcții pentru creștini.

În acest caz clădirile se vor înmulți, chirii ieftene și somajul desființat. Industria construcțiilor, astăzi inexistentă, va reînvia, se vor repara casele în suferință, iar tranzacțiile vor reîncepe: vin-dere-cumpărare.

Câștigul moral: proprietatea rămâne intangibilă, în nota d-lor Dinu Brătianu și Maniu, despre care se zice că ar fi trimis câte un memoriu Generalului, fiind contra acestei exproprii urbane.

Românizarea comerțului și industriei.

Acelaș plan ca la imobile: un gaj asupra întreprinderilor evrești cu care să se creieze noi întreprinderi românești.

În acest mod nu se distruge ceva existent și productiv pentru țară, ci din contra, se înmulțesc întreprinderile și cresc veniturile Statului.

Meseriile.

Să se introducă o treime de creștini între lucrătorii evrei specialiști, ca să învețe specialitățile.

În acest mod, nu se distruge nimic, ci se creiază, iar la finele războiului se va putea hotărî definitivul.

Emigrarea.

Rămânem în țară — nu se poate deci lăsa sute de mii de oameni muritori de foame. Se vor face tabere de muncă faraonică? Se va concura atunci muncitorii băștinași și se pierde un mare număr de consumatori și producători evrei. În plus — o anarhizare sufletească cu rezultate neprevăzute.

Emigrarea? — Încotro? — În acest caz se presupune un stagiu de pregătire: școli de meserii, câmpuri de experiență agricolă, laboratorii de igienă, de studiat climatele țărilor de emigrare, adică ca în Germania, unde s'au creiat astfel de școli de restratificare profesională.

Banii necesari.

Statul să legitimizeze, chiar dacă nu aprobă cele de mai sus, contribuția evreilor față de obștii și mijloacele de percepția ei, pentru a preveni mizeria: boli, foamete și distrugerea obștiilor.

Să ni se permită să cerem ajutor bănesc dela evreii din America.

Un memoriu cu toate acestea de mai sus.

În caz de respingere sau de ignorare — nu are importanță. Să rămâie înregistrate propunerile noastre. Nici memorandumul dela Blaj nu a fost luat în seamă. Nu s'a deschis măcar plicul. Răspunderea morală și cea politică însă au rămas.

Cererea de aprobare a unui congres.

Cererea însăși, care desigur va fi refuzată, va ilustra față de General gravitatea întregii probleme și marea răspundere față de omenire pe care și-o ia Statul Român. Câte un exemplar să se dea d-lor Dinu Brătianu, Gheorghe Brătianu și Maniu, pentru ca prin ei să fie prevenită țara.

CAPITOLUL V

Actele doveditoare pentru răniții evrei din războiul trecut

Dela războiul trecut, din 1916—18, răniții evrei, timp de peste 20 de ani, n'au putut căpăta acte doveditoare de invaliditatea lor, dela unele regimente din țară. Poate din partea tuturor regimentelor. Cele din Iași nu eliberau astfel de acte.

Se știe că aceste dovezi dădeau drept acelor evrei, ca ici colo să poată beneficia de unele mici avantagii. De aceia nu se eliberau.

În privința militarilor evrei din războiul trecut, trebuie să amintesc și de alte nedreptăți.

În coloanele de răniți din războiul trecut, publicate de gazetele de atunci, după tablouri căpătate dela Ministerul de Războiu, nu prea se găseau nume de morți evrei și foarte rar se găseau nume de răniți evrei. În schimb era trecut în acele coloane belșug de evrei — dispăruți. Chiar morții erau trecuți ca dispăruți.

Înțelegeți abilitatea. „Dispăruții” erau cei căzuți prizonieri la inamici, împreună cu atâția camarazi creștini. La întoarcerea din prizonierat, la terminarea războiului, o parte din evreii înpoiați în țară au fost târiți la tribunalele militare sub acuzarea de „predare la inamic”. Militarii creștini erau considerați prizonieri — cei evrei s'au predat.

Dar morții?

— Nimeni nu era obligat să-i găsească pe câmpul de luptă. Deci — „dispăruți”.

Cu răniții însă se proceda altfel: nu erau înregistrați, deci nici publicați.

De această chestiune m'am ocupat la Iași.

Într-una din notele-sugestii pentru d-rul Filderman, am menționat și nevoia unei intervenții la Ministerul de Războiu, pentru ca Cercurile de Recrutare să elibereze dovezi răniților.

D-rul Filderman a obținut dela Minister această adresă către Cercurile de Recrutare, după intervenții, știu, destul de numeroase, probabil și înaintea notelor mele-sugestii.

Cercul de Recrutare din Iași, refuza totuși eliberarea dovezilor de răniți, cu toată rezoluția favorabilă a Ministerului de Războiu.

Am sesizat dela Iași din nou pe d-rul Filderman de acest refuz.

D-sa mi-a răspuns următoarele:

W. FILDERMAN
Avocat

București, 6 Iunie 1941

Stimate Domnule Cristian,

Am primit scrisoarea Dvs. prin care mă înștiințați de adresa prin care Cercurile de Recrutare sunt invitate să elibereze foștilor răniți, etc., actele constatatoare.

N'am răspuns la prima scrisoare fiindcă îmi anunțați sosirea peste două zile.

Cum n'ați venit și îmi repetați informația, vă răspund că adresa a plecat după intervenția noastră și în soluționarea ei, despre care am înștiințat la timp toate Comunitățile.

Cu toată stima,
ss. Dr. Filderman

La primirea acestei scrisori m'am prezentat Cercului de Recrutare Iași, arătând Comandantului conținutul ei.

D-sa m'a lămurit însfârșit de ce nu se eliberează aceste dovezi.

Este drept, spunea Comandantul, că am primit o adresă de la Minister în sensul eliberării de dovezi; cererea solicitatorului însă este îndreptată de Cerc spre Comandamentul Corpului, care hotărăște, de la caz la caz, după anumite referate, dacă se pot sau nu se pot elibera, dovezile.

Până astăzi, după 20 și ceva de ani de la războiul trecut, nici un evreu n'a putut căpăta dovada de rănit, nici de la Cerc și nici de la Comandament, după acest procedeu.

Dar cu medaliile de război? — Cine a avut dreptul la aceste medalii și nu le-a căpătat pe loc — a pățit la fel.

CAPITOLUL VI

IN LAGĂRUL DELA TG.-JIU

În noaptea de 7 spre 8 Iunie 1941, pe la ora două, sună telefonul de pe noptiera mea. Oră neobișnuită, într'un oraș de provincie, pentru a fi chemat la telefon.

Prietenul meu Jean Hefter, prieten până la frăție și tovarăș de sbucium în acești ani de urgie, îmi telefonează că pleacă.

Sculat brusc din somn, n'am înțeles bine comunicarea.

— Unde pleci ?

— Plec... vii și tu.

— Nu înțeleg, îi răspund. Unde pleci ?

— Tg. Jiu — lagăr.

În jurul lui se afla o echipă de polițiști, de acolo și convorbirea telefonică, cu fraze abrupte.

Generalul Antonescu hotărâse războiul. Cu două săptămâni înainte de declararea lui, dăduse ordin să fie internați în lagăre, „suspecți politici”, adică evreii, cât mai mulți evrei.

Regimul, adică toate guvernele din ultimii ani n'au înțeles că prietenia sau adversitatea evreilor, depind mai mult de ei decât de noi.

Noi eram hotărâți, organic hotărâți, până la ultimul evreu, contra regimului Antonescu, după cum am fost contra regimului Goga-Cuza, Gigurtu și al tuturor guvernelor care au urmat până la 23 August 1944.

E firesc și pe înțelesul copiilor să fie astfel.

Tendința unor astfel de regimuri mergea însă până la încercarea absurdă de a denatura firea omului. Să pretindă, adică, dela evrei, o aderență forțată. Dela noi, cei destinați desființării prin orice mijloc.

Soneria întrerupe convorbirea telefonică. Inchid telefonul și cobor pe scară. Prin geamul ușii, spre stradă, deslușesc în noapte, un gup de polițiști în uniformă.

— Cine e ?

— Eu, răspunde timid unul din ei. Eu, Constantinescu, comisarul

Deschid ușa și comisarul Dumitru Constantinescu intră, urmat de patru gardieni, jenat și de astă dată față de mine, cum jenat a fost și la celelalte descinderi în locuința mea.

— Lagăr ? — îl întreb.

— Lagăr — îmi răspunde cu zâmbet timid, acest om cumsecade, care n'avea curajul să-mi anunțe vestea.

— Să mă îmbrac și mergem. Poate o să se termine cu asta. Ce pot lua cu mine ?

— Haine și ceva bani. Vre-o 10.000 de lei puteți lua. Luați și palton.

— Vreasăzică să mă echipez de iarnă.

Am rugat pe soția mea să fie tare. Cuvântul de lagăr, pe atunci, în provincie, înainte de declararea războiului, evoca deportarea, fără speranță de întoarcere: ecou al știrilor dela lagărul nemțesc din Dachau.

Am fost cei dintâi „suspecți politici” din provincie, ridicați pentru lagăr.

Am umplut un geamantan cu haine și lingerie și am pornit spre Chestură, cu polițiștii după mine.

Pe drum, ne-am întâlnit cu alte grupe, cu alți evrei cu geamantane în mână.

Vasăzică s'a întâmplat ceva. Fulgerător, am bănuit războiul. Era doar în aer.

Din Iași, în afară de mine și de Jean Hefter, se mai ridicase pentru internare și un cunoscut avocat și un industriaș evreu de origine basarabeană, împreună cu socrul său, bătrânul Iacob Hirschensohn, om liniștit, fără preocupări politice. Totuși „suspect politic”.

Bietul Hirschensohn ! La vârsta de peste 70 de ani a devenit, în lagăr, adept al comunismului, cu toată bogăția lui notorie, cu toată structura lui de burghez sută în sută.

Doi factori inediți au contribuit la această schimbare tardivă: revolta lui intimă contra samavolniciei internării sale și efortul colectiv pentru o omenire mai bună, al comuniștilor internați în aceeași grupă cu Hirschensohn, care l'a impresionat.

După un an dela internare, Hirschensohn s'a sinucis.

S'au sinucis și alții. S'au sinucis surorile Vasiliu. Una soția gazetarului evreu, d. Taxier și cealaltă, la vederea cadavrului surorii ei în camera de baie, și-a tăiat beregata cu același brici cu care și-o tăiasă și sora ei.

Dubla sinucidere s'a întâmplat la cinci zile după internarea în lagăr a d-lui Taxier, cu ocazia unei noi descinderi în locuința sa, unde rămăseseră cele două surori. Regimul nu iertase creștinei Vasiliu măritișul ei cu un evreu, cu toată viața lor conjugală ideală, care contrazicea însă flagrant legea păgână, legea rasială.

Sala de jos a Chesturii era plină de evrei. De evrei aduși din orașele apropiate, de cei din Iași și de familiile noastre îngrozite, venite să-și ia rămas bun dela noi.

Înspre ziua sosi și colonelul Chirilovici, Chestorul, un om despre care evreii din Iași au amintiri bune.

Am cerut să-i vorbesc. Să-i cer lămuriri și să aflu de ce și de unde a venit ordinul de internare.

Colonelul era trist. Trist, de cele ce se întâmplă sau de cele ce bănuia că se vor întâmpla de acum înainte?

— Eu n'am nici o vină, domnule, îmi spusese Colonelul. N'am fost consultat. Au trecut peste mine. Au făcut-o cei dela Comandament, care văd că au lucrat cu picioarele, nu cu capul. Ce pot face eu?

— Când plecăm?

— Cred că chiar disară.

Am sfătuit stăruitor pe soția mea, venită la Chestură, să se urce în acelaș tren cu mine și să plece la București. Nu i-am lăsat răgaz nici o zi.

— Pentru liniștea mea în lagăr, i-am spus. Nu știi dacă peste o zi vei mai putea pleca.

Eu nu prea am darul prevederei, dar am bănuir războiul și Iașul în primejdie.

Peste două săptămâni a izbucnit într'adevăr războiul, iar peste trei săptămâni, la 29 Iunie 1941, măcelul dela Iași. Uciderea prin sufocare în vagoane și împușcarea în curtea Chesturii, pe străzi, case și ganguri, a zece mii de evrei.

Ucigașii m'au căutat și pe mine acasă. Li s'a răspuns că sunt în lagăr, ridicat de trei săptămâni.

— Unde e jidauca? — Unde e fiul lui?

— Amândoi sunt la București, a răspuns slujnica noastră grupului de huligani, care năvălise în casă.

Pe fiul meu îl scosesem de mult din iadul Iașului, din iadul legionarilor și al polițiștilor.

Și unii și alții îl căutau de mult, de pe timpul arestării mele, sub legionari.

Tâlharii! — știau unde să lovească. Drept în inimă, în inimă de tată.

Așa procedau cu mai toată evreimea. Ridicau copii, ca să guste mai satanic spectacolul groazei părinților la despărțirea de copii lor.

Pe fiul meu l-am evacuat la București, din Ianuarie, camuflat într'un vagon.

În drum, spre Tg. Jiu, trenul se mai lungise cu alte vagoane, atașate prin stațiile de trecere. Cu un vagon la Bârlad cu evrei din Huși și Vaslui; un vagon la Mărășești, cu evrei din orașele de dincolo de Siret...

A treia zi de dimineață, am ajuns în lagărul din Tg. Jiu.

Am fost luați în primire, înregistrați și repartizați după calificarea Siguranței. Pe grupe.

Lagărul avea atunci șapte grupe, dintre care numai patru erau populate. Celelalte grupe așteptau sosirea succesivă a altor suspecti, a altor evrei.

Grupa întâi a fost cea mai privilegiată. Câte trei într'o cameră,

cu câte un pat și două cuverturi și un schimb de cearceafuri, cu masă de trei ori pe zi și cu spălatul rufelor. În aparență, deci, un regim de pensiune.

Se plătea pe atunci 6.000 lei lunar pentru această totală întreținere, plus 4.000 lei taxă de instalare. Se mai afla pe lângă grupa întâi și o cantină cu oarecare bunătați.

Un număr de camere forma o baracă. O clădire lungă, construită din scânduri și văruiată pe dinăuntru și pe dinafară, având astfel aspect de clădire obișnuită.

Bărăcile erau aliniate de o parte și de alta a unei șosele, care tăia lagărul în două.

Lagărul, instalat la marginea orașului Tg. Jiu, în decor de munți, munții gorjeni, ar fi fost mai curând un loc de vilegiatură, dacă nu ne-ar fi lipsit libertatea și hrana suficientă.

Grupa 7-a a fost extrema celei dintâi, atât ca alimentație cât și în ceea ce privește confortul. Cu băraci de aceeași formă exterioară, dar pe dinăuntru, fără despărțituri de camere. Un lung eșafodaj de scânduri, cu două rânduri de paturi suprapuse, nedespărțite unul de altul, cu câte o saltea și pernută umplute cu paie, astfel că formau divane lungi, pe care se odihneau îngrămădiți câteva sute de oameni.

Într-o baracă se aflau patru rânduri paralele de astfel de galerii, fiecare cu câte un etaj.

Noi, cei dela Iași, am fost repartizați la grupa 7-a, grupa comuniștilor. Am aflat atunci, din indiscreția unui maior dela Comandamentul lagărului, că această calificare a noastră, a celor câțiva de la Iași, ca justificare scriptică a internării, avea formula ciudată de „comitetul de auto-apărare comunistă”.

În grupa aceasta am găsit pe gazetarul Em. Socor, pe avocații Gh. Maurer, Paul Moscovici, Grozdea, Lascar Șaraga, pe profesorul Ilie Cristea și o mare parte din băieții și fetele din grupele de comuniști, cu procesele înscenate de poliția din Iași.

Am găsit acolo, ca veteran al lagărului, pe Gheorghiu Bujor, taciturn și mizantrop, ocupat cu grija unei grădinițe pe care și-o întocmise în fața camerei sale.

Soseau zilnic, din toate părțile țării, evrei și creștini. Soseau și legionari, care-și aveau o baracă deosebită, ocolită de evrei la trecerea prin fața ei.

Grupa noastră, a 7-a, care număra aproape 2.000 de oameni, era pusă sub conducerea unui tânăr rus, Postamschi, care terminase o școală de trei ani pentru spionaj și fusese internat apoi în lagăr, pentru a fi supravegheat.

Organizarea și conducerea acestei grupe mi-au redat, oarecum, imaginea în miniatură a organizării Rusiei Sovietice. Ordinea, cinstea ca și spiritul de camaraderie au fost rezultatul organizării lui Postamschi.

Era tânăr acest Postamschi. Avea 25 de ani și a fost mecanic

în Rusia. Intrase în țară pentru spionaj, în două rânduri, dar a doua oară a fost descoperit, arestat și condamnat.

Era secondat pentru partea aprovizionării și a bucătăriei, de tovarășul Călugăru, fost maître d'hotel la Capșa. Călugăru organiza și mesele, cu îndemănare și eleganță felină în mișcări. Se plimba printre mese, cu zâmbet amabil și invita cu politeță și stăruință pe tovarăși, la un supliment de porție.

Menu-ul în grupa 7-a, se compunea dintr'un singur fel ziua și un altul seara: o ciorbă de cartofi și o supă de fasole-soia, care se alternau când la dejun și când la masa de seară.

Duminica, la dejun, Călugăru, în plină grupă de comuniști, servea în haină neagră, pe care o purta, vă asigur, cu distincție boierească. Haina neagră urma să dea iluzia unei mese îmbelșugate și strălucire ciorbei de cartofi.

Alimentația era deci insuficientă, până la inexistență. Nici-o grijă, însă. Tovarășii-frați au organizat un supliment de alimentare, din slănină, brânză, salam și pâine, pe care-l ofereau înainte de dejun, pe o tavă de lemn, servit în ordine, dela pat la pat.

Cum se căpătau și cine le plătea aceste suplimente n'am cercetat.

Am admirat însă tovarășia și blocul sufletesc al acestor oameni de seamă, posedați de un ideal pe cale de realizare.

Cu Postamschi am avut câteva convorbiri, în amurguri, după mesele de seară.

Agenti informatori erau destui în lagăr, în toate grupele. Cei mai mulți erau în grupa 7-a, grupa cea mai populată și cea mai „periculoasă”. Deci — cât mai mulți agenți !

O convorbire cu Postamschi, agreeat și apreciat de altfel de Comandament, pentru loialitatea și conștiinciozitatea lui, o convorbire mai lungă cu el, în afară de mici dialoguri, în trecere, era notată și suspectată la Comandament.

Germanii doborâseră pe atunci fulgerător atâtea armate din atâtea țări și se năpustiseră acum asupra Rusiei.

Eram îngrijorat și convins că s'a terminat și cu Rusia. Nemții vor intra acolo ca 'n gelatină și vor readuce pe Țar. Va fi atunci o alianță firească între Hitler și Țar și s'a terminat cu Europa. S'a terminat și cu evreimea europeană. Hitler prevenise doar că o va extermina.

Eram amărît și duceam grija Rusiei, adică a democrației și deci și a evreimei.

Intr'o seară, în curtea mare, îl opresc pe Postamschi. Feriți amândoi de ochi străini, îi destăinuesc grija mea.

— Cum crezi, îl întreb, scapă Rusia ?

Postamschi, copil al noii Rusii și cunoscător serios al organizării și forței armatei rusești, ascunse până atunci pentru restul lumii, mă liniști.

— Să n'ai nici o grijă. Ii batem noi pe nemți !

— Cum poate cineva să bată pe nemți, îl întreb eu ?

— Să n'ai nici o grijă. Numai noi îi vom bate. Ei n'au avut încă adversari până acum.

— Să dea Dumnezeu,, dar sunt necăjit. Ați avut doar un război cu o mică Finlandă și...

— Să n'ai nici o grijă, domnule Cristian, mă asigură, de astă dată, râzând, Postamschi și plecă grăbit după treburi.

Postamschi era un băiat prea matur pentru vârsta lui și serios din cale afară. De aceia fraza lui, repetată de câteva ori, chiar fără argumente de sprijin, m'a liniștit.

Mai contribuise la această liniște a mea și o altă informație.

Un alt internat, originar din Galați, un meseriaș, trăit 18 ani în Rusia și întors acum în țară, cu nevastă și copii, m'a informat deasemenea, în cuvinte simple, dar cu mult bun simț judecate, că Rusia iese învingătoare.

Ini spunea omul acesta simplu, cu o convingere exprimată liniștit și sigur :

— Dvs. de aici nu știți ce se întâmplă în Rusia. Fiecare soldat e ceiace s'ar numi la dvs. un erou. Ori moare, ori învinge. Și fiecare femeie e la fel de pregătită pentru acest război, fie la ea acasă, fie pe front. Dar armamentul lor ! Să vezi d-ta' defilarea de 1 Mai, a armatei și a tancurilor. Uite la baraca noastră cât e de mare și de lungă. Așa tancuri au ei. Vezi muntele din față? Când se mișcă tancul lor parcă se mișcă muntele ăsta. Nimeni n'are armamentul lor și nimeni n'are pregătirea lor. Dela revoluție încoace, toată lumea s'a pregătit pentru acest război. „Pentru moarte sau libertate”.

Să nu uităm, că în vara lui 1941, armatele nemțești au uluit și înspăimântat lumea cu spectaculoase victorii. Că nimeni n'ar fi îndrăznit să gândească că aceste armate ar putea fi bătute.

Este adevărat că cea mai mare parte din lume era convinsă, cu aceeași tărie, de paradoxul, că la urma urmei nemții pierd totuși războiul. Postamschi și evreul Schapira din Galați m'au liniștit și mi-au întărit aceeași credință în victoria finală a aliaților și în izbăvirea noastră.

Cu cât armata română înainta în Basarabia și Bucovina, cu atât regimul din lagăr se înăsprea și Comandantul devenea mai aprig, adică mai pornit contra evreilor.

După câteva săptămâni, un ordin venit dela Comandament, nu știu prin stăruința cui, ne strămută la grupa întâi.

Ne-am strămutat cu oarecare jenă față de cei din a 7-a. Legasem prietenie cu atâția din ei și admiram la ei atâtea însușiri colective, pe care nu le văzusem până atunci și pe care nu le prea aveam noi.

Și astăzi mă urmărește amintirea de serioasă preocupare a lui Postamschi pentru colectivul grupei, purtarea de grijă a lui Călugăru, ca și calmul în așteptarea sigură a victoriei, a avocatului Gh. Maurer, a avocatului Paul Moscovici, a băieților și fete-

Dar din orașele și târgurile Moldovei, aruncați în închisori, de tihna comisarului Vizitiu dela Iași și a semenilor săi din alte părți.

Ma jenam mai ales de aceștia din urmă, copii care n'au văzut libertatea de mai bine de un an și fără speranță de a o mai vedea; copii de care m'am ocupat la Iași, pentru a smulge pentru ei condamnări scurte, cu care m'am întâlnit apoi la închisoarea dela Bacău și la cea dela Iași. Dar eu am mai gustat libertatea și mai sper s'o recapăt, și acum îmi schimb felul de viață. Mă strămut dela grupa 7-a la grupa întâi — la pensiune.

Nu sunt în stare să suport un regim de lipsuri. Nu mă pot ridica până la înălțimea acestor copii. N'am forța morală să refuz confortul. Recunosc.

În grupa întâi am găsit pe generalul Drăgănescu, pe Radu Polizu. Au sosit apoi țărâniștii, doctorii Ilie Lazăr, Leucuția, Răchișan și gazetarii Emil Serghie și Scariat Froda.

În grupa întâi am găsit zeci și zeci de oameni bogați, destui milionari și arhi milionari, evrei, mari industriași sau mari comercianți, cu o vocație și o pricepere integrală pentru aceste profesii.

Am făcut de mult o constatare, verificată și în iagăr asupra acestor milionari pricepuți.

Majoritatea din acești mari bogătași sunt lipsiți de sentimente generoase. Deșteptăciunea lor e unilaterală, lucrativă, îndreptată până la absorbirea lor totală spre o singură direcție: spre comerț și câștig. Scoși de pe această linie, ei rămân reduși și neputincioși. Incapabili să cuprindă cu mintea o transformare socială, spre un mai bine general. Sunt gata, astăzi chiar, să facă tranzacții cu Hitler, ca să poată continua huzurul și să nu se schimbe nimic, așa cum astăzi chiar, unii din ei, pentru asigurarea averilor și a huzurului, au făcut tranzacție cu religia, schimbând-o, pe tejea, după o bursă creiată ad-hoc, cu alte religii tarificate.

Se mânia zilnic tagma renegaților plutocrației noastre evrești. Au invadat acești neofiți bisericile ortodoxă, catolică, luterană și chiar mahomedană cu aceeași grabă, cu care le-au lepădat a doua zi după 23 August 1944.

Prin optica banului înțeleg inteligența, înțeleg morala, onoarea și oricare virtute. În locul inimei au creier, un anumit creier, care funcționează aritmetic, fără greș, pentru rezultate practice și imediate. Au o mare asemănare cu naționaliștii români de ieri. Naționalismul acestora se rezumă la interese strict personale și cotidiene.

De câte ori n'am auzit reflexiile unui Lache sau Mitică, șperțarii orașelor noastre: „Dă-o dracului de viață. Să le dea bulgarilor Cadrilaterul, să le dea acolo și ungurilor ceva din Transilvania, ca să se termine. Să le dea și rușilor Basarabia, că de când cu Basarabia asta, nu mai avem liniște. Parcă n'am trăit mai bine și fără astea.

Mare asemănare între Lache și Mitică cu bogătașii noștri evrei. Nici unul nu vrea să-și strice tihna vieții sau voluptatea afacerilor.

Oameni pozitivi, care nu-și încurcă viața cu preocupări „aiuriste”.

Imi spunea unul din bogătași:

— Eu nu sunt chemat să „fac situație” celor 500 de milioane de chinezi sau celor 200 de milioane de japonezi. Astea sunt halci-mesuri-visuri.

— Dar „să faci situație” fraților tăi?

— Mă rog... dădea din umeri bogătaşul. Fiecare cu destinul lui.

Nici mie nu mi-a dat nimeni când n'am avut.

Puși față în față cu cei din grupa 7-a, aceștia, dintr'a întâi, sunt pitici.

Odată instalați în grupa întâi, am organizat cu prietenul meu Jean și alți doi ieșeni, o asistență pentru cei din a șaptea și chiar pentru unii din a întâia. Banii erau strânși de comitetul format în acest scop și, sub formă de alimente sau numerar, le transmiteam discret celor din a șaptea.

Marii bogătași se țineau, în mare parte, într'o rezervă practică: nu puteau contribui la aceste ajutoare, căci este oprit de lege de a ajuta pe cei dela a șaptea; ne sfătuiau cu convingere binevoitoare să renunțăm la opera de asistență, care e periculoasă. Noi am continuat desigur acțiunea noastră până în ultima zi de lagăr.

Comandantul devenea din zi în zi mai aspru. Când armatele noastre au ocupat Chișinăul, Ajutorul de Comandant, maiorul Liță, ne-a adus vestea la cunoștință, în timpul mesei. Ne-a ținut și un discurs. Un discurs cu care ne-a chinuit, pe noi internații evrei:

„...cu toate că, zicea maiorul Liță în discursul său, Comandamentul are ordin scris ca s'o termine cu evreii, dar Românul fiind om bun, Comandamentul nu execută acel ordin. Trebuie să recunoașteți și voi evreii, căuta să ne convingă maiorul Liță, că voi sunteți cauza pierderii Basarabiei, pe care acum Românii au recucerit-o, în ciuda bucuriei voastre de ieri”.

Cu toată silnica ascultare a acestui discurs, prietenul meu, blajinul Jean Hefter, nu s'a putut stăpâni și a întrerupt pe maiorul Liță, pe un ton răstit, în stupefacția generală. Stupefacție, pentru curajul de a riposta în lagăr unui ajutor de comandant, în plin elan patriotic. Jean — alb la față și cu mările arcuite de enervare — i-a ripostat, ridicându-se de pe scaun: — „Dece ne chinuiți, domnule Maior, cu acest discurs? — Nu vi se par suficiente suferințele noastre, aflarea noastră aici în lagăr, lipsiți de libertate și despărțiți de familiile noastre, de a căror soartă Dumnezeu știe?”

Neașteptata ripostă a lui Jean l-a încurcat pe Maior, care și-a întrerupt discursul, încheindu-l pe un ton minor și căutându-și apoi de treabă.

Între noi, internații din grupa întâi, se afla și un personaj cam exotic, un danez, Anderson. Un bărbat înalt, blond și frumos, venit în țară să ofere armament guvernului român, din partea unei

industrii daneze. A fost suspectat de oficialitate ca spion și internat în lagăr.

Danezul își nota tot ce i se părea lui mai caracteristic în viața din lagăr.

Neînțelegând despre ce a fost vorba cu discursul Maiorului și riposta lui Hefter, a vizitat după masă pe Hefter în camera noastră, cerându-i informații despre ce s'a întâmplat. Și-a notat apoi, cu grijă, explicațiile în notesul său și l-a felicitat pe Jean pentru eșirea lui curajoasă.

Colonelul Zlătescu, comandantul lagărului se ținea distant și umbla mânios și hursuz prin lagăr. Băgase în noi frica, dar și revolta prin câteva măsuri samavolnice. A trimis la muncă o parte din cei din grupa 7-a, în pădurea dela Bumbești, pe Valea Jiului, sub supravegherea unui ofițeraș, locot. Trepăduș, care era „mânia lui Dumnezeu”. La aceiași muncă în pădure a fost trimis și fiul ziaristului Emil Socor, compozitorul Matei Socor. Il văd și acum pe Socor-tatăl, la marginea șoselei care tăia lagărul în două, urmărind cu privire de părinte, pe fiul cu bagajul în mână, pe jos, în pantaloni scurți de vară, în drum spre Bumbești. N'a fost scutit, acolo la Bumbești, de munca grea a tăierii copacilor, acest artist. A fost tratat ca un evreu oarecare. Ba chiar mai rău. Ca fiul lui Socor, care de decenii e în luptă cu dealde A. C. Cuza și școliții săi.

Ca pedeapsă pentru nu știu ce vină, doi soldați din garda lagărului au fost legați, din ordinul Colonelului, cu frânghii, de doi stâlpi, în bătaia soarelui de August, în dreptul băracilor noastre și expuși astfel arșitei. În ziua aceea noi am umblat indispuși și mulți dintre noi am renunțat la masă. Cineva, mi se pare că d-rul Ilie Lazăr, a cutezat să vorbească Colonelului și să obțină iertarea celor doi soldați.

Alții, doi evrei de astă dată, au fost duși în grupa lor, a 5-a, și legați cu frânghii, timp de 24 de ore, de paturile lor, pentru motivul că n'au dat randament suficient la Bumbești, din cauză de simulare de boală. Boală constatată de medic!

Ce vroia, mă rog, Colonelul? — căci vroia el ceva. Ne lăsase nouă grija de a-i ghici elocvența tăcerii și a mâniei. Dar nimeni nu îndrăsnea să i-o ghicească și nici să se apropie de el.

Iată că sosesc câteva mii de evrei în lagăr — 7000 — evacuați din târgurile Moldovei. Dela Darabani și dela Lespezi, dela Ștefănești, dela Sulița, dela Tg. Frumos, Podul Iloaiei și atâtea alte târguri moldovenești. Au sosit în lagăr, alungați dela căminurile lor, ca periculoși în zonele de trecere ale armatei.

Cine nu i-a văzut pe aceste mii de evrei, cu geamantane pe umeri, cu saci, legături și boarfe în spate, cu copii, trăgându-se după mame, în aceste convoaie; ici-colo câte o santinelă din cei ce-i încadrau, care purta într-o mână arma și în brațul celălalt un copilăș al unei mame obosite de drum; cine nu i-a

văzut pe aceste mii de oameni necăjiți, nu-și poate da seama de câtă cruzime de fiară e în stare omul față de semenul său. Am plâns noi, cei care priveam acest spectacol jalnic, acest pohod sinistru, au plâns și creștinii.

Dar câtă forță nebaneuită păstrează viața. A doua zi dela sosirea acestor șiruri nesfârșite de bejenari, figuri uniforme, în sdrențe și noroi, când nu mai cunoșteai care e tânăr și care bătrân, care femeie vrâstnică și care fată tânără, a doua zi, după deparazitare, spălare, curățire, pieptănare, pe câmp, sub cerul liber, o lume răvășită, o harmalae asurzitoare, ca la șatră, a doua zi, pe șosea, viața svâcnea din băieți și fete tinere, care se plimbau proaspeți, cu priviri galeșe, flirtând, râzând și hohotind.

— Aștia's cei de ieri?

Și câtă inimă la conducătorii lor. Cât suflet au pus acești conducători de obștii provinciale, oameni modești, anonimi, cari îndeplineau porunca inimei, porunca tradiției, de secole, de milenii: ia toiagul într'o mână și Biblia în cealaltă și pornește-o în fruntea turmei lui Dumnezeu.

Câtă forță tainică la aceste obștii, care înfruntă pe Hitler, pe Cuza, pe Antonescu sau pe Horthy, care înfruntă toate armele și apar, din cenușa suferințelor, mai rezistente, mai gata la porunca vieții.

Viața e mai tare decât vrerea omului. Nu-i poți pune iezătură. Viața irupe prin necazuri, prin dureri, cu bucuriile ei.

Am văzut în primele zile de lagăr, în grupa 7-a, un camarad ieșan, care se plângea cui vroia să-l asculte, că este o greșală internarea lui în lagăr. Că poliția a greșit, fără îndoială, în scriptele ei, substituindu-l unui altuia, unui tiz al lui. Era cel mai plângăreț, cel mai mirat dintre internați și căuta, naivul, o explicație logică la internării sale.

— Ce caut eu aici? — Cu ce am greșit eu? — Nu sunt eu acela...

Și plângea bietul om, refuzând mănincarea și suferind de insomnie.

A fost deajuns ca într'un amurg de Iulie, pe un tăpșan, un acordeonist să-și deslănțuie armonica, ca printre zeci de perechi să zăresc pe melancolicul ieșan, valsând, à tour de bras, cu fetele din lagăr, smulgându-le cu bucurie din brațele dansatorilor.

Că viața învinge, că bucuria e mai permanentă iar suferința mai trecătoare, le-au dovedit atâtea aspecte din lagăre, din toate lagărele, chiar din acelea din Transnistria, unde moartea secera zilnic, sute, chiar mii de internați. În Transnistria, în lagăre, să încuscreau oamenii, se celebrau nunți, se prăsnuiau cumătrii, se legau dragoste, când coasa morții se plimba stăpână printre acești oameni ai nimănui.

În lagărul din Tg. Jiu am asistat la o cununie. Acordeonistul, un tinerel delicat, dintr'o orchestră bucureșteană, se îndrăgostise

de o fată și fata de el. Dansurile zilnice, pe amurguri, după masa de seară, erau organizate de el, pretext să admire pe viitoarea lui tovarășă. Notele patetice din acordeon erau adresate fetei și fata le înțelegea. Urmăream noi, spectatorii, jocul acesta de priviri și note.

Nunta s'a celebrat într'o baracă din grupa 7-a, cu oficierea unui rabin, internat. Nuntașii s'au îndreptat apoi cu martorii și nunii spre cantina grupei întâi, cu voia Comandamentului. Intre martorii perechei de evrei internați, se afla și un sublocotenent. Niculescu, un învățător rezervist, un băietan de inimă, care a fost judecat și condamnat pentru toleranța — toleranță desinteresată — cu care trata pe necăjiții evrei. Ofițerul acesta tăcut, cu zâmbet de bunătate pe buze, a fost „prins” că înlesnea evreilor din lagăr aducerea de alimente din oraș și le ducea și corespondența la București, la familiile lor, când avea misiunea de a pleca spre Capitală.

În cantină, nuntașii au fost serviți cu acadele și limonadă, iar tânărul acordeonist, în haină și cravată neagră, se simțea solemn.

Limonada și bomboanele — acadelele de țară — erau atunci savuroase, ca și șampania, ca și bomboanele lui Capșa. Așa m'a asigurat ginerele.

Viața e tare. În lagăr, seara pe întuneric, în grupa întâi, cu munții Gorjului proiectați în zare, și la lumina de licurici, picurată din becurile mici de pe șoseaua lagărului, pe un spațiu dintre două barăci, o rusoaică frumoasă, tânguia din gitară cântece rusești, cântate în surdină, cu accente lunguroase, pianissime, terminate cu exclamații scurte, după care izbucneau și aplauzele.

Dar bucuria jocului de șah și bucuria înfrângerii adversarului la șah.

Dar Wolley-Bali? — La bucuria Wolley-Ball-ului a dispărut antinomia dintre evrei și legionari.

Ioana Cantacuzino, vajnică legionară, fiica unei și mai vajnice legionare, se tutuia prieteneste cu evreii jucători și disputa repetit și tumultos legile jocului.

Biata Ioana! Fată frumoasă și voinică, cu trăsături delicate de cantacuzină, s'a dat în dragoste cu un armean trumos, internat sub bănuială de agent al Intelligence Service-ului. După liberarea lor, s'au căsătorit și au luat drumul spre Persia, țara armeanului.

Dar farmecul litaniiilor ebraice, psalmodiate minunat de cerealistul bucureștean Isac Feldstein, care avea mare înrudire cu muzica religioasă? Poate de aici și înrudirea sa excepțională pentru gesturi de mărinimie, pentru ajutorarea celor săraci, pentru care se străduia comitetul nostru. Inclinația pentru muzică, ca și generozitatea lui Feldstein, reabilitau, în parte, grupul de milionari, cu înțelegere și sensibilitate opacă, între cari se distingea violent acest om admirabil.

Dar bucuria unei cepe, furate din bucătăria grupei, sau a unei roșii, strecurată de un om de serviciu al bucătăriei, care te simpatizează?

Dar o cafeluță — vorba vine, cafeluță — preparată la focul de surcele, într'o scurmătură de pământ, la marginea curții, ferită de bătaia vântului?

Sunt bucurii, mari sau mici, care alimentează optimismul zilnic al individului.

Au să mai fac o mărturisire: nicăieri n'am cetit mai liniștit și mai cu evlavie Biblia, care, dealtfel, trecea din mână în mână. Nicăieri Biblia nu este mai necesară, mai odihnitoare decât în lagăr. Omul e dispus să-și înțeleagă învățăturile cum nu le poate înțelege în libertate.

În lagăr am recitit pe Neculcea, pe Sadoveanu și pe Bălcescu, cu notele inedite ale prof. Zane.

În lagăr ești înclinat pentru meditație și probleme. Din revoltă ești gata să iei o decizie eroică și să schimbi fața lumii. Cetind Biblia, ești gata să devii apostol, să devii resemnat.

Am cunoscut în lagăr fel de fel de caractere. Am cunoscut un tinerel pe care îl obseda întrebarea, dacă nu cumva e periculos Statului Român. Era un tânăr evreu, născut și educat în Germania, fugit din Frankfurt și răzlețit de părinții săi, cetățeni români, care o luaseră spre Palestina sau Franța. Aici, în țară, a fost înhățat și trimis în lagăr, cu calificarea de „periculos Statului Român”, spre uimirea continuă a băiatului.

Fire naivă, dând deodată piept cu viața, cu o viață pe care nu o bănuia și nu o înțelegea, îmi tot puneă întrebarea pe nemțește: — „Bin ich wirklich schädlich den Staat?”

Nemțisorul acesta își cam pierduse linia dreaptă a rațiunii și filozofia mereu asupra rostului vieții și asupra diferențierii dintre oameni și își puneă mereu întrebarea dacă, fără să știe, nu e cumva schädlich (dăunător) Statului Român.

Ca și Fedia lui Tolstoi își puneă întrebarea — „Ce a făcut” și poate „a făcut totuși rău Statului Român”.

Bietul băiat... scria și versuri, de dragul unei fete pe care n'o cunoștea, dar pe care o vedea și o îndrăgea.

Vasăzică au sosit evacuații. S'au organizat după târguri, după ulițe și înrudie. S'au selecționat apoi după vrăste și clase. Tinerii flintau, femeile deretecau, bărbații cu fețele întunecate le priveau îngândurați, duși cu gândul la târgușorul lor, la căminul lor, la munca lor zilnică, dar duși cu gândul și la ziua de mâine: ce va fi cu noi?

Capii obștiilor au ținut sfat și unul din ei a fost ales să ia contact cu aprigul Comandant al lagărului. Să-i afle taina supărării. Era unul, care se pricepea „să deschidă o ușă” —, care știa să vorbească, care avea „limba despicată”. El a fost ales să afle taina supărării Colonelului.

Și i-a aflat-o: cele câteva mii de evrei din aceste târgușoare, au adus cu ei, aici în lagăr, averea lor în bani. În târgușoare nu e ca la București. Oamenii n'au năzuinți mari. N'au pasiuni, n'au patimi, n'au gânduri înaripate, nu visează. Trăesc cu picioarele pe pământ și cu capul pe umerii lor. Muncesc cu toții. Și gospodarul și nevasta și copii, fac economie și strâng ban la ban.

Cu acești bani au sosit necăjiții bejenari din târgurile Moldovei.

Comandantul ceruse ca suma totală, de aproape 20 de milioane, averea colectivă a celor evacuați, să fie depusă la Comandament, din care 10% să fie dați „de bună voie” Crucii Roșii, iar cei săraci să fie întreținuți din alți 10%.

Nimic de zis, o idee generoasă, dar vezi că până la urmă aceste socoteli s'au încurcat. S'au amestecat banii Crucii Roșii cu cei destinați sărăciei bejenare, ba s'au amestecat chiar cu capitalul mare, depozitat la Comandament. La urmă tot s'au descurcat. A păgubit sărăciea, a pierdut și Crucea Roșie...

Sosește un nou ordin. Cică ordinul de evacuarea evreilor din târgurile Moldovei a fost interpretat greșit. Evreii nu trebuiau duși în lagăr. Ordin deci de reevacuarea lor, înapoi spre Moldova, concentrați însă de astă dată în capitalele de județ. Reevacuarea lor n'a fost un act pornit din generozitate sau pentru corijarea unei greșeli, ci un act de perfidie premeditată. O parte din acești evrei — cei din orașul și județul Dorohoi în total — urmau să fie deportați în Transnistria.

Județul Dorohoi, după recucerirea Bucovinei, a fost repartizat din punctul de vedere administrativ, acestei provincii. Nu era o repartizare din interes superior, ci pentru ca evreii de acolo, vinovați cică de atitudine anti-patriotică la pierderea Bucovinei, să fie cuprinși, ca pedeapsă, în viitorul regim al acestei provincii, — adică să fie deportați în Transnistria.

Reevacuarea din lagăr s'a făcut în trei serii. La ultima serie, de circa 1000 de oameni, Comandantul s'a opus, gata să facă raport Ministerului de Interne și să ceară ca acești oameni să mai rămână, altfel lucrările dela Bumbești și de pe valea Jiului rămân în suferință.

A fost necesar ca reprezentantul obștiilor, cel „cu limba despicată”, să-l convingă pe Comandant să renunțe la raport. Și l-a convins...

În timpul internării mele în lagăr, venise o comisiune, sub președinția Secretarului general al Ministerului de Interne, colonelul Pătruțoiu, pentru a tria pe cei internați și a libera pe cei absolviți de suspiciune.

Mare agitație în lagăr. Col. Zlătescu avea un rol administrativ și consultativ în acea comisiune. Cuvântul colonelului Pătruțoiu era însă decisiv. Amândoi ofițerii erau prieteni.

Suntem pe la sfârșitul lui August 1941.

Cu d-rul Ilie Lazăr am avut regretabile incidente pe chestiunea liberării evreilor. Susținea d-rul Ilie Lazăr, că noi am fi mituit pe colonelul Zlătescu, pentru liberarea a cât mai mulți evrei. La ieșirea din lagăr, a și făcut reclamație la Ministerul de Interne, cerând anchetă.

Reclamația a ajuns la cercetări. Primele interogatorii le-a luat chiar colonelul Pătruțoiu, după care, nesatisfăcut, d-rul Ilie Lazăr a făcut o nouă reclamație, care a ajuns la Curtea Marțială.

Scopul reclamațiilor, susținea d-rul Ilie Lazăr, era să desființeze pe colonelul barbar și venal, pe colonelul Zlătescu și să desființeze și mita. O începuse cu noi și tocmai pe vremea liberărilor. I-am obiectat, la diferite confruntări în fața Colonelului care cerceta dosarul la Curtea Marțială, că noi nu ne-am împotrivi să fim scoși din lagăr fără bani și că dorim chiar să desființeze cu totul mita. Și-i mai obiectam că ar fi putut începe treaba asta când partidul d-sale a fost la cârmă.

Corupția luase într'adevăr proporții înspăimântătoare. Toată lumea râvnea la banii evreimei. Se stricaseră și oamenii cinstiți.

Am regretat incidentele, care erau destule, cu d-rul Ilie Lazăr, în fața colonelului Repanovici Vasile, dela Curtea Marțială, cu prilejul deselor confruntări. Ajunseserăm la violențe de limbaj și la agresivitate din partea d-lui Ilie Lazăr. Colonelul ne ținea câte 3—4 ore în confruntări, când eram nevoit să duelez cu vreun „adversar” de seamă, ca d-rul Ilie Lazăr, vecinic tumultos, dar om de inimă, fără îndoială, cu d-rul Răchițan și cu d-rul Leucăția, cu d. Radu Polizu și general Drăgănescu. Oameni bine intenționați, dar neînțelegători față de instinctul nostru de apărare.

Cereau cu insistență mărturisirile noastre premature. Le cereau prietenește.

D-rul Ilie Lazăr nu ne-a înțeles pe noi evreii. Noi însă am înțeles repulsiunea d-sale pentru mită. Mita e rezultatul legilor samavolnice, al ilegalităților și al neomeniei. Când acestea vor fi schimbate în legi drepte, în legi de omenie și fără portite, mita va cădea dela sine. Până atunci, ea rămâne singura noastră armă de apărare. La ea râvneau miniștri, până în preajma Mareșalului și până la ultimul gardian de stradă. La asta tindeau și legile lor, ordonanțele lor și decretul lor.

E oribil să primești mită, știu, dar tot așa de oribil când trebuie s'o dai. Aversiunea aceasta o cunosc evreii.

Dosarul și-a urmat filiera și se află în curs de judecată.

Trebuie să consemnez aci și regretul, că din cauza agitării acestei chestiuni, Ministerul a suspendat, pentru un timp îndelungat, alte trieri, deci alte liberări de evrei, efectul prevăzut de noi.

În dosarul acestei chestiuni, alături de mine, mai figurează amicul meu nedespărțit Jean Hefter, arhitectul Adelstein, industriașul Gadol, toți cu aceeași vinovăție: de a fi contribuit, cică, la

stimularea colonelului Zlătescu și prin el unde trebuie, la liberarea a cât mai mulți evrei, în mod „nelegal“.

Intre Generalul Dombrovski și Colonelul Pătruțoiu

De colonelul Pătruțoiu, cel care decidea liberările din lagăr, păstrez o amintire care merită să fie consemnată pentru hazul ei, ca și pentru consecvența celor care dispuneau de viața și libertatea celor 300.000 de evrei.

Un membru apropiat al familiei mele, „suspect politic” la Galați, se căznea să capete autorizație de mutare vremelnică la București, împreună cu soția și un copil.

„Suspectul politic” era încolțit și șantajat de poliția de acolo, fără speranță de scăpare.

Am intervenit aci, în Capitală, la fostul Ministru al Aerului, d. Nicolae Caranfil, unul din puținii care a respins repetate oferte ale Mareșalului pentru acceptare de portofolii ministeriale, să mă ajute la mutarea în Capitală a „suspectului politic”.

Inregistrez aci, cu recunoștință, că d. Caranfil a ajutat, prin stăruința mea, evreimea din țară, în multe chestiuni grave, în aceste vremuri grele.

D. Caranfil, neavând nici un comerț cu oamenii regimului Antonescu, a rugat pe amicul d-sale, generalul Dombrovski, să obțină autorizația solicitată de mine, dela camaradul său subaltern, colonelul Pătruțoiu, Secretar General al Ministerului de Interne.

Inimos, cum îl cunosc bucureștenii, Generalul s'a prezentat în aceeași zi Colonelului, cu petiția mea:

Să se rețină candoarea răspunsului colonelului Pătruțoiu, la intervenția generalului Dombrovski, așa cum mi l'a comunicat Generalul:

— Nu e voe, d-le General să se intervină pentru evrei. Pentru asta avem ordin, să dăm publicității, prin presă, numele oricui va face astfel de intervenții. Voi trece cu vederea acest ordin și nu voi publica numele d-voastră, dar nici autorizația cerută nu vă pot acorda.

Cu câtă menajare mi-a comunicat Generalul refuzul colonelului!

Am mulțumit Generalului și l'am asigurat că voi reuși totuși să obțin autorizația.

A treia zi dela refuz, la 15 Decembrie 1941, am adus Generalului adresa de aprobarea autorizației de mutare de la Galați la București, a „suspectului politic” — d-rul Waldstein cu soția și copil, semnată de însăși colonelul Pătruțoiu. Iar adresa către Chestura din Galați a fost comunicată pe cale telegrafică, de același Colonel.

Să consemnez și rețeta: 50.000 de lei taxă, plătită printr'un intim al... Ministerului.

Iarba fiarelor, care deschidea toate lacătele regimului războiului sfânt și al răscrucei de veacuri.

Generalul Dombrowski, masiv și statuar, la cetirea adresei a rămas surprins. Eu — deloc.

— Geduld ! — mi-a spus la despărțire Generalul.

Oaie 23 August 1944, se conturase de pe atunci ?

Pentru reevacuarea seriei a doua, de circa o mie de evrei, Colonelul mi-a permis, atât mie cât și lui Jean Hefter, să luăm contact cu Președintele comunității evreilor din Tg. Jiu, prietenul nostru de mai târziu, d. Heinrich Mohnblat, pentru a organiza împreună reevacuarea evreilor, cu mijloace mai omenești decât pentru primele serii.

D. Mohnblat a pus multă inimă la această organizare; făcuse legătură cu birourile căilor ferate de acolo pentru căpătare de vagoane, pentru îndestularea aprovizionării atâtor oameni într-o vreme cu atâtea lipsuri.

Era necesar de câștigat bunăvoința atâtor autorități care, pe atunci, erau pornite contra noastră. Oricare început de bunăvoință pentru evrei, era un început de suspiciune publică și o dovadă de neromânism.

Toate aceste vicii trebuiau înlăturate și le-am înlăturat.

În una din zilele internării mele în lagăr, am fost chemat la Parchetul Tribunalului civil din Tg. Jiu, pentru a da o declarație într-o chestiune, care forma un dosar, sosit prin comisie rogatorie, dela Iași. Chestiunea consta din reclamația vestitului comisar Vizitiu dela Iași, pe care l-ași fi calomniat, cu denunțarea isprăvilor sale față de evrei.

E vorba de acel comisar, pomenit în capitolul prim al acestor note, cel care bătea cu vergi fetele evreice, la organele genitale. Sângerosul Vizitiu.

Odată cu mine au fost chemați la același Parchet și doi legionari, pentru chestiunile lor de legionarism. Tustrei am fost încadrați de 4 santinele, cu baionetele la armă și conduși, în spectacol public, la Parchet.

Era în zilele după monstruosul măcel dela Iași. Judecătorul de instrucție, Nestorianu, văzând din dosar că sunt conducătorul obștei din Iași, a avut față de mine cea mai grosolană atitudine. pe care un om civilizat, trecut printr-o universitate, ar putea-o avea față de un om dezarmat și, dragă doamne, conducător a 40.000 de oameni, fie chiar evrei.

Mi-a cerut carnetul de identitate, pe care întinzându-i-l, mi-a poruncit mâniaș și răutăcios, arătând cu degetul pe birou:

— Pune-l aicea jos, că nu-l iau din mână Ța.

A cerut dosarul — câteva foi — și iar o grosolanie:

— A-ha ! Calomniezi funcționarii țării. Știu eu ce-ți trebuie: un glonte ca jidanilor dela Iași, pe care-i conduci *tu*. De altfel, pe tine te-aș fi împușcat întâi, ca primul vinovat, că jidanii au tras în armată, la Iași.

La sfârșitul audienței, de față cu grefierul, l-am întrebat cum îl cheamă:

— Ce nevoie ai de numele meu?

— Ca să reclam la București, când voi fi liber, de purtarea dvs. față de mine, un om fără apărare.

— Vreazăică mă ameninți? — Dar imediat acest vajnic om a devenit mieluşel, ba chiar mititel, cu zâmbet mieros.

Măcelul dela Iași

...așa cum l'a văzut magistratul Nestorianu dela Tg. Jiu, la fel l-au văzut și alții. Dela București și chiar dela Iași, teatrul oribilei tragedii: că „evreii au tras asupra armatei”.

În lagăr am aflat, din jurnale, de cele ce s'au petrecut la Iași, la 29 Iunie 1941.

În dimineața zilei, următoare măcelului, am citit un comunicat al Guvernului, tipărit cu litere mari și redactat cam în felul următor:

„La Iași, iudeo-comuniștii trăgând asupra armatei germane, au fost executați, prin împușcare, 500 din ei, ca represalii”.

Era la o săptămână după declararea războiului împotriva Rusiei Sovietice.

Credeam, acolo în lagăr, că acest comunicat e o intimidare, o prevenire amenințătoare din partea Guvernului, contra unor eventuale încercări de tulburare. Eram doar obișnuiți cu pretexte și suspiciuni.

Evreii să tragă în armată?

În toiul urgiei contra lor, în Iașul plin de nemți și de legionari, sub stare de asediu, populația cea mai pacinică și mai demolizată să tragă în armata germană?

N'am crezut comunicatul. Nu l-a crezut nimeni din noi, cei din lagăr, cunoscători ai Iașului și ai oamenilor săi, dar grupe noi de evrei, sosite din Iași în lagăr, ne-au confirmat știrea. Ne-au confirmat-o, mai târziu, la liberarea noastră, și informațiile și cercetărilor noastre, la fața locului, cu detalii feroase.

A fost într'adevăr un măcel. Un măcel care n'a cruțat nici femei, nici copii, nici mame cu copii în brațe. Familii întregi au fost exterminate. Mii de cadavre în curtea Chesturii, mii pe străzile și piețele orașului, prin ganguri și beciuri. Mii de cadavre aruncate în gropile de gunoarie dela marginea orașului și în canalele și prin bălăriile Bahluiului...

Au tras evreii în armata germană?

Să dovedească fostul general Antonescu un singur mort, un singur rănit german sau român, de pe urma unui glonte de pușcă. Să dovedească același lucru Comandantul Corpului, Chestura sau oricare altă autoritate, oricare cetățean.

Nu s'a tras niciun glonte de pușcă. Pretextul a fost inventat.

Asasinatul a fost pregătit de mult. Regizat de nemți, fără îndoială, dar s'o spunem deschis și răspicat, executat de ei, dar cel puțin în egală măsură și de ai noștri. De gardienii Chesturii, de soldați și de golănimă manevrată din culise.

Dar cine n'a ucis atunci la Iași? Ucigașii au fost deslănțuiți după ordine date din birouri, de o regie bine ascunsă, dar s'a lucrat și pe cont propriu.

Câte un militar lucra de unul singur. Umbla din casă în casă și unde se mai sbătea un suflet de evreu, îi dăruia ultimul glonte.

— „Mai am un singur glonte“! — răcnea, obosit de atâtea crine, un militar, în pragul locuinței d-rului Solomovici. În casă era însă și un ginere al Doctorului, deci doi evrei în viață, ceilalți zăceau lungiți pe podele, uciși dinainte. Și militarul, un sergent, descărca ultimul glonte în capul Doctorului. Ginererele, avocatul Willy Finkelstein, a scăpat, din lipsa unui al doilea glonte.

Asasini de... bună credință

Au fost însă și ei destui. Au fost la Iași, au fost la București, cum a fost, poate, și Nestorianu dela Tg. Jiu. Toți aceștia au fost convinși că „evreii au tras“. Se împrăștiase această legendă pe toată țara, că „evreii au tras“. Era rezultatul și al unei prejudecăți contra evreilor, efect al unei educații antisemite, tolerată de toate guvernele, dar și al lenei de a gândi.

De peste 20 de ani, „Patriarhul naționalismului românesc“, marele ieșan și român, profesorul A. C. Cuza, picura zi de zi de pe catedra universitară, otrava antisemită.

Generații, una după alta, primeau în masă această educație. De peste 20 de ani, Iașul trăia într'o atmosferă de continuă provocare, în preludiu de pogrom.

Profesorul Cuza, și mai târziu „Căpitanul“, incendiaseră întreaga țară cu torța antisemită dela Iași. Și antisemitismul trebuie să ducă la măcel și războiu, ca diversiune inevitabilă, verificată pretutindeni.

Un magistrat dela Casație, mi-a declarat mai târziu, după liberarea mea din lagăr, cu nuanță de reproș, că „evreii au tras“ și și-au meritat pedeapsa.

Un fost prefect al Iașului, deștept și de omenie, mi-a reproșat deasemenea:

„...dacă ați înebunit — dacă „ați tras“...

iar un actoras, care sburda de antisemitism, mă mângăia:

— „...he, au murit ai noștri pe front, au murit și ai voștri la Iași, așa e la războiu“.

Actorașul acesta trebuie să ne surprindă mai puțin. Psihologia de masă nu este o vorbă goală. Dela această psihologie nu s'au putut sustrage nici oameni de seamă.

În ajunul încheerii acestor note, a apărut într'unul din coti-

dianele din Capitală, intervenția unui jurisconsult, a unui prodecan de Facultate, în desbaterea publică asupra abrogării legilor rasiale.

Jurisconsultul, prodecanul, profesorul universitar C. A. Stoianovici, un om de cultură, a motivat — n'a explicat, ci a motivat — măcelărirea celor 400.000 de evrei din țară, printr'un calcul, scoțând în evidență proporția aritmetică a Românilor morți pe front, ca superioară Evreilor uciși în țară.

Iată pasagiul:

„Cât despre cei 400.000 de evrei omorâți în cursul războiului ce am purtat contra aliaților noștri firești, nu trebuie uitat că și românii au pierdut peste 600.000. Floarea tinereții și a elementelor cele mai curajoase ale Națiunii. Părinții, soțiile și copii celor morți nu găsesc reparațiunea întreagă în pensia ce o vor încasa dela Stat. Iată dar că și familiile morților români rămân păgubite materialmente și moralmente”.

D. C. A. Stoianovici n'a avut cel puțin generozitatea să fi condamnat măcelurile, printr'o desaprobare convențională.

Reiesă după d-sa, că măcelărirea celor 400.000 de evrei a fost o fatalitate inevitabilă de războiu. Ca și cum Anglia, America, Rusia și toate statele aliate nu duc acelaș războiu cu aceiași înverșunare și cu aceleași sacrificii de floarea tinereții, fără să fi fost necesară măcelărirea Evreilor din țările lor...

Măceiul dela Iași, ca și celelalte măceluri, cel dela București, cele dela Dorohoi, din Basarabia, Bucovina și Transnistria, au fost organizate pe premise psihologice, pe o convență tacită, subconștientă, pe o adeziune generală. Pe adeziunea lui Nestorianu dela Tg. Jiu pe aceea a fostului Prefect dela Iași, pe adeziunea magistratului dela Casație ca și pe aceea a actorășului dela Iași.

Pe adeziunea, subtilizată printr'o curioasă motivare a prodecanului Facultății de Drept dela București. Și ca supremă confirmare a psihozei antisemite, rezultat al educației tentaculare, întinsă pe întreaga țară și infiltrată în toate straturile sociale, până în culmile culturale, notez aci data articolului d-lui prof. C. A. Stoianovici: 23 Decembrie 1944, adică patru luni după 23 August 1944, ziua când s'a schimbat un regim politic, dar când nu s'a schimbat nimic în mintea oamenilor, chiar de talia prof. Stoianovici, cu tot dezastrul țării.

Un om cu educația și erudiția d-sale nu s'a putut sustrage acestei psihoze.

Incerări timide de pogrom au mai fost la Iași. Spargeri de geamuri și devastări de prăvălii evreești erau distracții curente.

Câți miniștri n'au zâmbit părintește, la aflarea isprăvilor „băieților dela Iași”?

Câți, din cei trecuți prin Universitatea din Iași, ar putea afirma

cu mâna pe inimă, că n'au luat parte măcar odată la spargeri de geamuri la evrei?

Căți miniștri nu glumeau pe socoteala acestor „manifestații” studențești, cu reflexia eftină:

„În definitiv, tot jidanii vor ieși cu câștig — geamgii lor!”

Un prieten care scăpase viu din vagoanele funebre, îmi dădea lămuriri, la aflarea mea în Iași, un an după internarea mea în lagăr:

— Uite la bătrâna din fața dugheniței. A avut trei feciori și trei gineri. Toți au fost uciși. Are astăzi în casă șase văduve, cu copii lor, trei nurori și trei fiice, iar bătrâna e văduva unui invalid din războiul trecut.

Mă dau în vorbă cu ea, rușinat de tragedia ei.

— Șase cadavre am avut în casă și acum hrănesc șase văduve din dughenița asta cu mere. Și eu, cum mă vezi, sunt mai tare decât șinele astea de tramvai. Doar, doar, o să-mi ajute Dumnezeu să văd și eu sângele asasinilor copiilor mei.

O femeiușcă tânără îmi povestește cu obiectivitate uluitoare, absentă de tragismul ei:

-- Eram cu copilul în brațe — un sugaci. L'au împușcat în brațele mele. Am căzut cu el jos în stradă, leșinată, la colțul din-spre Ștefan cel Mare. Am stat așa o noapte întreagă, cu cadavrul copilului în brațe, făcând și eu pe moarta. Spre ziuă, m'am furișat pe lângă ziduri, spre casă, în apropiere, în str. Lozonschi, și am intrat înăuntru. Totul era furat din casă. Ce să mă fac cu copilul mort? L-am ținut trei zile în casă până s'au liniștit împușcăturile și l-am dus apoi la groapă.

— Și pe urmă? — am întrebat-o eu.

-- Pe urmă — mi-am căutat de lucru.

Au fost uciși părinți cu feciorii laolaltă. Unul cu doi fii, altul cu trei, în fața mamei care se ruga să fie ucisă și ea.

Comerciantul Olivenbaum a fost urcat de nemți, călare pe o mitralieră, fotografiat astfel și apoi împușcat în aceeași poziție.

Timp de două zile căruțele de gunoaie au cărat, fără întrerupere, mii de cadavre spre gropile de gunoi din comuna Copou.

În dimineața zilei de Duminică, 29 Iunie 1941, se comunicase prin megafone — rețineți amănuntul de regie — se comunicase evreilor, să se prezinte la Chestură pentru triare, pentru triarea celor suspecti.

De un an încoace, dela legionari, evreimea a devenit subit suspectă.

La intrarea în Chestură, în hal, stăteau pe două rânduri nemți și români, voinici aleși, cu câte un ciomag sau bară de fier în mâini, iar evreii, cari n'aveau altă trecere decât prin rândurile lor, erau loviți, de preferință în cap.

Până la Chestură, treceau prin alte două șiruri de voinici, suferind aceleași lovituri mortale.

Cei mai rău loviți cădeau morți. Cei răniți erau obligați să târîie cadavrele în curte. Se cărau în curte sute de cadavre și sute de muribunzi, încât se formase acolo movile de cadavre.

Povestesc cei cari s'au putut salva, că în trecere prin fața călailor, se întâmpla ca un tată să târîie cadavrul fiului sau fiul cadavrul tatălui. Se călca peste morți cu o nepăsare neînchipuită. Moartea ajunsese un fapt divers.

Mai rămăseseră totuși evrei în viață, prin curtea Chesturii. Rămăseseră câteva mii de supraviețuitori.

Nemții instalaseră câteva mitraliere pe acoperișul bisericei din fața curții, ca să-i extermine și pe aceștia.

Și au părăit aceste mitraliere în mulțimea din curte. Cei valizi au sărit zidurile, spre ogrăzile vecine. Aici, alte mitraliere germane îi secerau, prin surprindere. Cei scăpați și de aceste mitraliere, au năvălit în clădirea cinematografului Sidoli, prin curtea din spatele ei, unde iarăși mitraliere nemțești, aduse de ei în grabă, i-au secerat și pe aceștia.

În curtea Chesturii mai rămăseseră totuși 4000 de evrei în viață.

Trenul morții

Spre noapte, toți evreii au fost duși în convoaie, spre gară, cu brațele ridicate și încadrați de gardieni și patrulare de soldați cu arma în mână.

Au fost uncați 4.000 de evrei în vagoane, câte 100-150 într'un vagon, închis ermetic, fără aer — vagoane ale morții, prin sufocare.

Trenul a fost sub comanda unui magistrat, ofițer în rezervă, care avea ordin să nu permită nimănui apropierea de vagoane.

Călătorii au cerut apă. Nu li s'a dat. Au cerut aer. Fiecare crăpătură a vagonului a fost bătută cu scânduri, pe din afară. Oamenii s'au sufocat. Pereții vagoanelor au devenit umezi. Oamenii și-au scos cămășile și au supt transpirația de pe ele. Alții au urinat în pantofi și au băut lichidul. Nevoile — în văzul și mirosul tuturor.

— „Setea a fost unul din suplicele cele mai grele“, mi-au povestit supraviețuitorii din acele vagoane.

Se oferise de către acești evrei, îngrămădiți în vagoane până la sufocare, câte zece mii de lei pentru o sticlă cu apă. Au fost cazuri — auziți? — când li s'a arătat apă acestor evrei din vagoane, la descărcarea în stațiile de trecere, dar s'a vărsat apa pe caldarâm, în fața lor, pentru a le mări suferința setei.

Au fost însă și fulgerări de omenie. Să le reținem.

Spun supraviețuitorii că au protestat în gara Iași, în gura mare, unele cucoane ieșene. Au protestat alte cucoane în gara Roman, cucoane dela Crucea Roșie, amenințând cu mărturia lor, la cercetarea barbariei.

A protestat d-na Agarici dela Roman, înfruntând un pericol de executare.

A protestat — spre cinstea sa — și colonelul Chirilovici, Che-

storul Iaşului, căruia i se luase orice putere, depăşit de iureşul criminal.

Opt sute de evrei au fost adunaţi pe podul Bahluiului, destinaţi morţii, de soldaţii care-i înconjurau. Colonelul i-a salvat de la moarte pe toţi aceşti opt sute de evrei. A poruncit soldaţilor să se împrăstie iar evreilor să plece spre casele lor.

Evreii nu-l vor uita pe acest erou, căci erou a fost acela care, în atmosfera de sânge de atunci, a rădicat un glas de omenie.

Să vie marele proces

pe care îl cer martirii de sub pământ, ca şi martirii supravieţuitori. Să ne solidarizăm cu ei. Să ridicăm acuzarea contra criminalilor care au ucis zece mii de evrei, pentru spălarea ruşinei, pentru reabilitarea onoarei Ţării. Altfel, generaţiile viitoare ca şi cele de astăzi, vor putea încerca să solidarizeze întreaga Ţară, cu cei mai odioşi ucigaşi pe care i-a imaginat cândva fantezia.

* * *

Înainte de plecarea noastră din lagăr, am distribuit ajutoare unora din grupa 7-a şi la unii din grupa întâi. Am lăsat „cadouri” diferiţilor mici şefi din grupa întâi, ca să-şi schimbe purtarea faţă de cei ce au rămas, iar în oraş prin d. Mohnblatt, am transmis cui trebuia 20.000 de lei, ca să permită familiilor evreilor internaţi, să poată vizita pe ai lor în lagăr, căci cu toată autorizaţia de a-i vizita, familiile erau mereu înapoiate, fără a li se permite să mai rămână o zi în oraş, pentru a-i vizita pe ai lor şi a doua oară. Motivul invocat era că lipsesc alimente în Tg. Jiu.

Cele 20.000 de lei au înlăturat pentru un oarecare timp motivul.

La 31 August 1941, după 80 de zile de internare, împreună cu Jean Hefter, şi cu restul grupului de ieşeni, am părăsit lagărul. Aveam acest drept de liberare şi plecare cu trei zile înainte, dar am rămas cu voia Comandamentului, până după plecarea trenului cu cei o mie de evrei reevacuaţi din târguşoare, pentru îngrijirea cărorora ne-am impus, eu şi Hefter, rămânerea în lagăr, până la terminarea misiunii noastre.

CAPITOLUL VII

GHEORGHE PRISĂCARU

Un om dela țară

Știu că multe din paginile acestor note vor mâhni pe cetitori. Vor mâhni pe creștini ca și pe evrei. Vor mâhni, mai ales, generațiile viitoare, dacă destinul va hotărî, poate, printr'un capriciu, așa cum se întâmplă cu destule cărți uitate, să readucă aceste note la o actualitate postumă.

Am notat, cu obiectivitate, isprăvile legionarilor, ale polițiștilor, ale ucigașilor din Iași, ca și jafurile asupra bunurilor evreimii, făptuite sub atâtea forme, de atâția indivizi.

Am notat și adeziunea tacită, dar tot pe atât de vinovată, ca și adeziunea exprimată verbal și public de exponenți ai diferitelor categorii sociale, la aceste isprăvi.

Se cuvine deci pentru adevăr și pentru dragoste de această țară, ca viitorul cercetător să ia cunoștință de unele acțiuni de omenie, care vor trebui aruncate în balanța judecății de ansamblu, atunci când se va da verdictul istoric.

Povestea am notat-o în lagăr, dictată de avocatul Segal, președintele de atunci al Comunității Evreilor din Huși.

Mărturia, ca și autenticitatea ei, e indiscutabilă, la înălțimea seriozității ca și a răspunderii povestitorului.

Consemnez aci povestea, după redactarea scrisă a d-lui Segal.

„In noaptea de 21 spre 22 Iunie 1941, toți evreii din Huși, între 15 și 50 ani, au fost adunați în curtea poliției. S'a refuzat orice explicație; atâta ni s'a spus: să ne luăm un mic bagaj și alimente pentru 2—3 zile. Incolo nici o explicație. Din diferite svornuri, confirmate a doua zi dimineata, am aflat că vom fi „expediați”. Incotro, însă, nu știa nimeni.

Intr'adevăr a doua zi am fost porniți din Huși, sub paza unor jandarmi, fără să ni se dea vreo explicație, nici asupra destinației, nici asupra motivelor care au determinat această măsură.

După trei zile de mers pe jos și după tot atâtea nopți dormite pe gunoaiile dela marginea satelor (în sate nu ni se permitea intrarea), am ajuns în com. Bogdana din jud. Tutova.

Aci am fost luați în primire de jandarmul din sat și găzduiți în curtea școlii. Nu știam încă ce se va întâmpla cu noi, dar după

comportarea învățătorului, care a ținut să informeze pe jandarm că vreo cincizeci „din aiștea” au fost împușcați la Vaslui pentru că au vrut să arunce în aer casa de apă, am înțeles că nu vom „sta pe moale”.

A doua zi după sosirea noastră, ni s'a anunțat vizita d-lui șef al secției de jandarmi. După rumoarea provocată de această știre, după agitația jandarmilor și autorităților din comună, s'a putut ușor deduce că d. șef de secție e un om sever, cu care nu se glumește. Lesne și dela sine înțeles neliniștea noastră, a evreilor.

Pe la amiaza zilei a sosit d. șef de secție și imediat a dat ordin să fim adunați în curtea școlii. În fața noastră s'a prezentat un plot. major de jandarmi bine legat și sever ca înfățișare, îmbrăcat cu destulă eleganță și cu oarecare elocință în vorbire.

Ne-a cerut să facem cerc în jurul d-sale și ne-a spus cam următoarele:

„Sunt plot. maj. Prisăcaru Gheorghe, șeful secției Băcani, de care ține comuna în care vă aflați. În numele acestei secții vă spun: bine ați venit ! Știu cât zbucium este în sufletele voastre și câtă durere în inimile voastre, știindu-vă în aceste vremuri de războiu, despărțiți de cei care vă sunt dragi. Înțeleg toată suferința dvs. și vă sfătuiesc să nu vă descurajați. În definitiv, indiferent de felul cum ne închinăm, avem cu toții același Dumnezeu și nimeni nu ne întreabă dacă vrem să ne naștem români, evrei, turci sau bulgari. Toți suntem oameni și fiți siguri că aceste vremuri vor trece și că ne-bunia care a cuprins acuma mințile oamenilor, va trece și ea. Vă veți întoarce cu toții la casele și familiile voastre și veți considera aceste zile ca urâte aduceri aminte.

Voi lua măsuri ca să fiți cazați pe la oamenii din sat, căci nu puteți doar dormi pe jos și voi mai lua măsuri ca atâta timp cât veți sta în secția mea să puteți întreține legături cu cei de acasă.

Intrucât știu că în mijlocul dvs. se află și câțiva „domni rabini” și „domni intelectuali”, îi rog să iasă în față pentru a le putea strânge mâna, salutându-vă astfel pe dvs. toți”.

După această neașteptată cuvântare, s'a interesat în deaproape de toate nemulțumirile noastre și încurajat de o asemenea purtare, i-am spus pe șleau toate nemulțumirile.

Între altele i-am povestit purtarea neomenească a polițiștilor din Huși, care pentru a-și justifica nu știu ce activități, a botezat pe vreo 12 dintre noi „suspecți comuniști” și date fiind apucăturile din acele vremuri se știa ce-i poate aștepta pe aceștia.

Mi-a promis că după o ședere de 2—3 săptămâni în secția lui, acest calificativ va dispărea.

Este dela sine înțeles că această minunată comportare și-a produs imediat efectul și atât autoritățile cât și locuitorii din Bogdana s'au purtat ca adevărați frați cu noi. Am fost găzduiți prin case, am fost ospătați, femeile ne-au spălat și reparat rufele, și când peste câteva zile am primit ordinul să părăsim Bogdana, jalea era

generală. Oamenii ne-au condus până la Băcani, satul de destinație, cărându-ne bagajele cu carele lor și nevoind să primească plată pentru aceste servicii.

Țin să adaug un amănunt care caracterizează de minune pe plutonierul major Prisăcaru. Cunosând „obiceiul pământului” și moravurile acelor vremuri, am încercat să-i ofer un cadou de 20.000 lei, sub pretextul de a cumpăra un radio pentru secție. Plot. maj. Prisăcaru a înțeles intenția și mi-a spus: „Nu mă supăr, căci cunosc moravurile dela noi. Păstrați banii. Pentru dvs. banii sunt foc și nu se știe ce zile vă mai așteaptă și vă vor prinde bine”. I-am cerut scuze pentru „oferta” făcută și i-am mulțumit din nou pentru tot binele pe care ni l-a făcut.

Ajunși la Băcani, plutonierul major Prisăcaru m'a informat că a sosit ordinul să fim trimiși în lagăr, la Tg. Jiu și cum ordinul vorbește ca să fie trimiși cei între 18 și 50 ani, ne permite să ne eranjăm astfel declarațiile, încât copii să poată rămâne la Băcani sau pleca la Tg. Jiu, după cum vor voi părinții. Cu alte cuvinte copii erau liberi, ca după interesul lor, să se întinerească sau să se îmbătrânească cu câțiva ani. A ținut să mai adauge că copiilor rămași, le va purta de grijă, ca un părinte.

L'am rugat, ca de data aceasta, să primească o sumă de bani pentru îngrijirea copiilor care vor rămâne în comună. A primit banii, încheind un proces verbal, după care a adunat pe toți jandarmii și copii rămași, cărora le-a spus că a primit suma de bani și că va da socoteală de fiecare ban cheltuit.

Înainte de plecarea din Băcani, m'a chemat deoparte și mi-a arătat lista cu care plecăm la Tg. Jiu și din care calificativul de „suspect comunist” dispăruse din dreptul celor 12. În felul acestor acești 12 evrei datorează viața numai omeniei acestui vrednic român.

Iată ce a putut face și cum a înțeles să-și facă datoria de om, un plutonier major de jandarmi, în zilele în care alte bestii cu chip de om exterminau fără milă, bătrâni, femei și copii”.

Țăranii dela Fălești

Un detașament de evrei de la munca obștească, lucra pe un șantier din satul Pârlita, iar seara, se întorcea la cantonamentul său dela Fălești, 14 km. distanță.

Țăranii din partea locului, căci locuitori evrei nu mai existau în Basarabia, n'aveau voie să ajute pe avrei nub nici o formă, fie cu alimente fie cu alte ajutoare.

Țăranii priveau însă cu milă munca faraonică a acelor evrei și halul în care se aflau ei.

Pe la trei de noapte, țăranii împrăstiau pe marginea șoselei care ducea dela cantonament la șantier, pâine, mămăligă și ce mai aveau de ale mâncării, socotind că la ora patru, când va trece detașamentul, evreii să culeagă de pe șosea alimentele lăsate de țărani.

Sentinelele care conduceau convoiul, tolerau și ele isprava omenească a semenilor lor țărani, care a continuat tot timpul muncii aceluia detașament.

O altă ispravă

Era a doua zi după Iom Kipur, marea zi de post a evreilor.

Intr'o altă localitate, unde se aflau evrei la muncă, un țăran cu o căruță cu mere s'a oprit în fața lor și simulând beția și furia s'a răstit la ei, că ar fi armata lui Stalin și a aruncat cu merele într'ânșii, până la unul.

Evreii au înțeles beția... ca și furia... țăranului și i-au mulțumit din ochi pentru fapta sa omenească.

P. S. -- Aceste două ultime întâmplări mi-au fost comunicate de câte un evreu dela cele două detașamente. Am omis să le notez numele.

CAPITOLUL VIII

STRĂDANIA UNEI REGINE

Deportarea în Transnistria a Evreilor din Basarabia și Bucovina

În Octombrie 1941, cam la o lună dela liberarea mea din lagăr, Mareșalul Antonescu dăduse ordin ca evreei din Basarabia și Bucovina să fie deportați în Transnistria.

Era în zilele sărbătorilor evreești de toamnă.

M'am pus la dispoziția d-rului Filderman, pentru acțiunea d-sale contra acestui ordin al Mareșalului.

D-rul Filderman îmi repartizează o mică parte din acea acțiune a d-sale, cu dispoziția de a lua contact cu d-rul Blatt, medicul Reginei-Mame.

Îmi mai repartizase d-rul Filderman și însărcinarea de a asista pe Șef-Rabinul dr. Șafran, la misiunea pe care Eminența Sa avea s'o îndeplinească, într-un acelaș scop, pe lângă Înalt Prea Sfinția Sa Patriarbul.

D-rul Filderman a telefonat d-rului Blatt, rugându-l să mă primească, să-mi asculte expunerea și să mențină contactul cu mine.

D-rul Blatt era, de mult, medicul Majestății Sale Regina-Mamă și, expunându-i situația gravă a evreilor din Basarabia și Bucovina, l'am rugat pe d-rul Blatt, în numele d-rului Filderman, să încerce o intervenție pe lângă Majestatea Sa, pentru a obține Înalta Ei protecție.

Majestatea Sa se afla atunci la Sinaia, împreună cu Măria Sa Regele.

D-rul Blatt trebuia să desfășoare acțiunea, în mod discret, să nu aflu nici Mareșalul, nici Nemții. D-rul fusese supravegheat de Nemți, ca oricare om cu acces la Curte, iar Curtea Regală, se știa, nu era nici ea în grațiile Berlinului și a reprezentanților săi din țară.

Aveam și eu destule motive să mă strecor neobservat, în aceeași acțiune ilegală de secundant, pentru obținerea revocării ordinului de deportare. Eram la o lună dela eșirea mea din lagăr, deci cu fișa de la Siguranță, în pericol de a fi îngroșată cu un nou delict de ilegalitate și un nou motiv de suspiciune. La Siguranță, care mă avea oricum sub supraveghere.

În chestiunea deportării, d-rul Blatt a pus multă inimă. Mă

simțeam, de multe ori, jenat, să abuzez de d-sa și de numeroasa clientelă pe care o găseam așteptându-și rândul.

Era într-o Sâmbătă dimineață. Medicul Majestății Sale se hotărâse să comunice Reginei ordinul de deportare și-și impuse curajul de a O implora, în numele populației evreiești din cele două provincii, să intervină cu Inalta Ei autoritate la revocarea acelui ordin.

D-rul Blatt încredințase secretul comunicării la Sinaia, mamei d-lui Benton, primul consilier al legației Statelor Unite, care a și plecat în acest scop, a doua zi, Duminică, pe o zi de ploaie și tristețe de toamnă, ca să transmită fiului ei, rugămintea d-rului Blatt.

Primul consilier al legației, d. Benton, la rândul său, avea să roage pe ambasadorul de atunci al Marelui Republici Americane, pe defunctul Guenther, să ducă mai departe, direct Reginei-Mame, rugămintea d-rului Blatt.

Ambasadorul se afla deasemenea la Sinaia.

Mai transmisese d-rul Blatt, prin mama d-lui Benton și cu aceeași înălțuire de personalități, rugămintea de a pune în curent și pe doamna Catargi, Doamna de onoare a Reginei, ca să sprijine intervenția, contând, îmi spunea d-rul Blatt, pe noblețea de inimă a acestei înalte doamne.

Trebue consemnat, că toate aceste înalte personalități, începând cu mama d-lui Benton și cu doamna Catargi, au arătat o generozitate spontană, pentru a evita evreilor dezastrul deportării, iar Țării, realizarea unui act de salbătăcie.

Chiar ambasadorul Guenther, pare-se, de origină germană, și de care se mai spunea, că nu era un prieten al evreilor, chiar el pusese stăruință pentru evitarea deportării.

Majestatea Sa Regina a luat cunoștință de suplica d-rului Blatt și i-a trimis vorbă că Marți, a treia zi, va fi în București când îl va primi în audiență.

Nu-mi amintesc amănuntul, dacă Majestatea Sa i-a comunicat Doctorului, că plecarea spre Capitală a hotărât-o anume pentru chestiunea deportării.

Plecarea d-rului Blatt la Sinaia și primirea sa acolo, în audiență, o socotise Doctorul ca imprudentă. Prea mulți agenți germani erau la Sinaia, de aceia hotărâse intervenția pe altă cale — prin persoane de inimă și de discreție.

Am așteptat cu emoție sosirea Reginei. Atât eu, cât și d-rul Blatt. Soarta atâtor zeci de mii de evrei depindea în clipele acelea, de speranța în Inalta intervenție a Majestății Sale. Intențiunile Ei bune și acceptarea suplicii d-rului Blatt, Majestatea Sa i-o comunicase, odată cu anunțarea sosirii Ei în Capitală.

D-rul Blatt mă ținea în curent, în mod amănunțit, cu desfășurarea acțiunii, pentru a-mi putea da seama de perspectivele finale. La rândul meu, țineam în curent pe d-rul Filderman.

Marți dimineață, pe la orele 10-11, d-rul Blatt mă caută insis-

tent la telefon și lasă vorbă acasă, ca îndată ce voi fi găsit, să vin neapărat să-l văd.

L'am găsit emotionat, așteptându-mă în cabinet. Imi arată o scrisoare, cu en-tête-ul Casei Regale, cu următorul conținut:

Domnule Doctor Blatt,

„Din ordinul Majestății Sale, Reginei-Mame, sunteți invitat pentru ora 1, la Palat, de Majestatea Sa”.

*Aghiotantul Măriei Sale Reginei Mame,
(ss) Colonel Mardare*

La ora patru d. a., sunt iar chemat de d-rul Blatt. Imi comunică amănunțit și cu aceiași emoție, cum a decurs audiența, care a ținut mai bine de un ceas.

D-rul Blatt a expus Majestății Sale situația disperată a evreimii din Basarabia și Bucovina, care, dintr'un moment în altul, va porni în toiu iernii, pe drumuri bătute de războiu și în încrucișare cu dușmănoasele armate germane, fără mijloace de transport și fără subsistență. Vor porni peste Nistru, bătrâni, femei și copii, spre o țară cu care n'au nici o legătură sufletească.

A arătat Majestății Sale și un memoriu disperat, adresat de Președintele Comunității evreilor din Chișinău, strânși atunci într'un ghetto, la marginea orașului, gata de drum.

Sosise în acele zile la București, Președintele evreilor din Chișinău, deghizat în haine militare, cu concursul unui ofițer român și a adus d-rului Filderman un memoriu, dându-mi și mie o copie, pe care am încredințat-o d-rului Blatt, care i-o cetise Majestății Sale.

Măria Sa Regele era de față la audiență. Asculta cu o privire puțin întunecată și cu sprâncenele strânse, care oglindeau pornire intimă contra ordinului de deportare.

Mi-a mai comunicat d-rul Blatt, că în timpul expunerii sale și a cetirii memoriului Președintelui evreilor din Chișinău, Majestatea Sa Regina l-a ascultat cu lacrimi în ochi.

La terminarea audienței, Majestatea Sa i-a promis că va interveni neapărat la Mareșal și, la nevoie, va încerca chiar la nemți, pentru oprirea sălbătăciei.

Majestatea Sa s'a înapoiat în aceeași zi de Marți, la Sinaia.

A treia zi, Joi, la ora opt dimineața, d-rul Blatt mă caută din nou la telefon: să vin imediat!

D-rul Blatt îmi comunică, de astă dată fericit, că a avut neașteptata onoare, de a fi fost chemat, la șapte dimineață, la telefon, de Palatul Regal din Sinaia, de unde Majestatea Sa Regina a ținut să-i comunice, personal, în engleză, rezultatul fericit:

„E bine — poți fi liniștit”.

Varăzică, intervenția noastră a avut succes.

Își inchipue oricine fericirea cuiva, care se sbuciumă pentru o astfel de chestiune și ajunge, prin grația unei Regine, la revocarea unui astfel de decret. Un decret care hotărîse un act, frate cu moartea, dela care atârna viața a 150.000 de oameni din neamul meu.

D-rul Blatt, care și-a învins anumite reticente intime și un sentiment de inoportunitism față de o Regină, a fost cel mai fericit om în acea zi. Eu — deasemenea.

Am pus imediat în curent pe d-rul Filderman cu rezultatul obținut de d-rul Blatt.

D-rul Filderman, în timpul acesta, făcuse și el demersuri la Mareșal și supraveghia, clipă de clipă, întregul angrenaj de intervenții, după indicațiile și regia sa.

În aceeași zi de Sâmbătă, odată cu primul meu contact cu d-rul Blatt, după amiază, am vizitat, conform unei înțelegeri prealabile, și pe Șef-Rabinul Dr. Safran, cu care am plecat spre biroul d-rului Filderman, pentru o consfătuire comună.

D-rul Filderman hotărîse ca d-rul Șafran să ceară imediat audiență Înalț Prea Sfinției Sale Patriarhului și să-i implore ajutor.

În acelaș moment, înainte de a pleca spre Patriarhie, d-rul Filderman rugase pe Șeful Rabin să redacteze, de îndată, un memoriu către Mareșal, conceput, așa cum va înțelege Eminența Sa și pe care d-rul Filderman avea să-l prezinte, în aceeași seară, Mareșalului, la audiența ce i-a fixat-o în aceeași chestiune gravă a deportării.

Am trecut cu d-rul Șafran în biroul de alături și Eminența Sa, îmi dictă memoriul. Era, cum am spus, Sâmbătă spre seară. Nu se întunecase încă și deci Șeful Rabin, după religia noastră, n'avea încă voe să scrie.

Iată conținutul memoriului, după copia păstrată de mine și care, după aprobarea d-rului Filderman, l'am bătut pe loc la mașină și predat Doctorului, care l'a dus imediat la Mareșalat, împreună cu hârțiile sale:

Domnule Mareșal,

„In aceste ceasuri de pioasă reculegere pentru credincioșii „mei, îngăduiți-mi, vă rog, să mă înfățișez Domniei-Voastre, cu ruga „izvorită din adâncuri, să revărsați mila mărinimiei Domniei Voastre „asupra ființelor, cari așteaptă în pragul căminurilor lor, cuvântul „de mântuire din partea gloriosului Conducător și bun părinte al „tuturor copiilor țării. Binevoii, Domnule Mareșal, a îngădui să fie „lăsați la vetrele lor evreii nevinovați, loviți de aspra măsură a des- „rădăcinării lor, dela locurile de baștină și isgoniți.

„Dumnezeu să binecuvânteze mareața Domniei-Voastre operă „pentru neam și țară”.

Cu nețărmurit devotament

Șef Rabin

ss. Dr. Al. Safran

Eu cu Șeful Rabin am plecat spre Patriarhie, întovărășiți de o a treia persoană, un fost coleg de școală al Patriarhului, ceasornicarul Herscovici, care cunoștea anturajul Sfinției Sale și care avea să înlesnească anunțarea sosirii Șefului Cultului Evreesc.

Patriarhul a primit de îndată pe colegul său minor.

Eu l'am așteptat afară.

Audiența Eminenței noastre Israelite la Șeful Suprem al Bisericii Creștine, pare să fi avut caracterul unui moment dramatic. Unul din acele momente, pe care îl va exploata, cândva, scriitorul de mâine, când apele se vor așeza și povestea va trece în cronică. Poate și în legendă.

D-rul Șafran mi-a redat scena întâlnirii.

Patriarhul, cu cunoscuta-i înfățișare de patriarh și bunătate apostolică în privire, ședea pe sofa. Avea 75 de ani atunci.

Tânărul șef al religiei mozaice avea atunci 31-32 ani. Infățișarea de evlavie a Șef-Rabinului, cu toată vârsta-i atât de tânără, e iarăși cunoscută.

Șeful Rabin, întâmpinat cu zâmbet de încurajare, a căzut în genunchi în fața Patriarhului, i-a sărutat mâna plângând, fără să-i poată rosti o vorbă.

Patriarhul l'a îndemnat părintește să se ridice, l'a ajutat să se așeze lângă Înalt Prea Sfinția Sa pe sofa și mângându-l pe obraz, cu bunătate de părinte, l'a liniștit și l'a întrebat despre ce e vorba.

— Ajută-ne Înalt Prea Sfinte... și Șeful Rabin, în lacrimi, i-a spus povestea unui dezastru, fără pereche.

Patriarhul a rămas impresionat de cele auzite și a asigurat pe tânărul coleg că va face tot ce-i va sta în putință pentru a-l ajuta.

Mai era și o a treia intervenție de făcut: la doamna Mareșal.

Cum am spus, era în zilele sărbătorilor evreiești de toamnă, care se succed la intervale scurte.

D-rului Filderman i-am comunicat rezultatul audienței la Patriarh.

I-am comunicat și rezultatul unei alte intervențiuni, pe lângă Primul Președinte al Casei, domnul D. Lupu, care de atâtea ori ne-a primit în audiențe separate și comune, pe d-rul Filderman și pe mine, în alte chestiuni, pentru alte dureri evreiești.

Rugasem de astă dată pe d. Lupu să intervină și d-șa la Mareșal, dar, se pare, că nu se mai bucura de grația Mareșalului, de aceea mi-a dat sfatul cu oarecare stăruință, să mă adresez doamnei Mareșal.

D-rul Filderman mi-a cerut să-l conduc pe d-rul Safran la doamna Antonescu, după sfatul d-lui Lupu.

Era iarăși în zi de sărbătoare. Șeful Rabin era la Templu. Templul, tixit de enoriași ca niciodată. Niciodată evreii nu s'au rugat cu atâta evlavie și nu erau în număr atât de mare — mii! — ca în acele zile de sărbători.